

Nikita Chrusjtjov

Förspel till kriget

Chrusjtjov minns kapitel 5

Detta är Chrusjtjovs redogörelse för Molotov-Ribbentrop-pakten, inledningen av 2:a världskriget (med delningen av Polen), samt finska Vinterkriget.

Han försöker framställa den sovjetiska politiken som rimlig, trots att den lämnar mycket i övrigt att önska. Detta var särskilt tydligt i början av kriget, då man gav upp antifascismen och t o m i praktiken bildade en allians med Tyskland för att uppnå kortsiktiga militärstrategiska fördelar (man delade bl a upp Polen mellan sig). Värdet av dessa överenskommelser kan ifrågasättas även om man bara utgår från snäva säkerhetspolitiska överväganden, eftersom Tyskland drog ännu större fördelar av detta. Denna allians tog först slut när Nazityskland anföll Sovjetunionen i juni 1941 ("Operation Barbarossa").

I boken *Chrusjtjovs memoarer – De ocensurerade Glasnost-banden* (1991), s 66ff ger han en utförligare beskrivning av Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder. Han framför där även en del kritiska funderingar, men erbjuder f ö inga direkta nyheter.

Chrusjtjov ser överhuvudtaget inte de tysk-sovjetiska relationerna och i synnerhet Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder som särskilt problematiska. Således framställer han den ryska invasionen av östra Polen i närmast rosenröda färger och har inget att säga om den sovjetiska terrorn, med bl a arrestering av ett stort antal polska politiker, officerare, poliser osv, av vilka många senare avrättades (mest känd är den s k Katynmassakern).

Chrusjtjovs version innehåller luckor och rena faktafel, vilket till en del kan bero på att han var inte informerad om alla överväganden och beslut när de togs. Men å andra sidan borde han, som högste partiledare, ha fått kännedom om dem i efterhand. Troligtvis valde Chrusjtjov själv att förtränga och tiga om dessa otrevligheter.

Även avsnittet om finska Vinterkriget har stora brister, men här medger Chrusjtjov åtminstone att man gjorde stora felbedömningar och att fälttåget i flera avseenden var en katastrof.

Chrusjtjov riktar också skarp kritik mot Stalins omfattande utrensningar av höga officerare i den sovjetiska krigsmakten¹ och de dåliga förberedelserna inför det tyska angreppet.

Lästipsen allra sist innehåller ett flertal texter om olika aspekter av den aktuella tidsperioden, bl a Molotov-Ribbentrop-pakten och dess konsekvenser, finska vinterkriget m m.

Tillägg till noter av undertecknad anges inom []

MF

Innehållsförteckning

De tysk-sovjetiska relationerna	1
Inmarschen i Polen	7
Sovjetiseringen av Västukraina	12
Vinterkriget mot Finland	16
Röda armén strax före Barbarossa	20
Lästips	24

¹ Det behandlar Chrusjtjov även i kapitel 3, se slutet av [Utrensningarnas år](#).

De tysk-sovjetiska relationerna

Det är tydligt att Chrusjtjov under de farliga förkrigsåren inte ägnade utrikespolitiken någon större uppmärksamhet. Han var fullt upptagen av att styra först Moskva och sen Ukraina. Stalin berättade inte mycket om vad som höll på att ske. Chrusjtjov har därför ingenting att säga om Hitlers makttillträde och Litvinovs kamp för "kollektiv säkerhet". Han kommer in på utrikespolitiken först på tal om Molotov-Ribbentrop-pakten av augusti 1939, som förvirrade Västeuropa och gav Hitler möjlighet att invadera Polen, med början den 1 september. Storbritannien och Frankrike förklarade Tyskland krig den 3 sept. Röda armén tågade in i östra Polen den 17 sept. Chrusjtjov återger den officiella sovjetiskådnningen i sina uttalanden om sitt lands liksom Tysklands, Storbritanniens och Frankrikes motiv och uppträdande.

Långt innan Hitler och våra fiender faktiskt började förbereda sig för att angripa oss var vi redan på det klara med att kriget var oundvikligt. Alltsedan fascisterna kom till makten i Tyskland hade vi förstått att de förr eller senare skulle inleda ett krig mot oss. I sin bok *Mein Kampf* — som äcklade mig till den grad att jag aldrig förmådde läsa den till slut — gav Hitler uttryck för de aggressiva avsikter han hade gentemot världen och den misantropiska filosofi som drev honom. Han betraktade det som sin obönhörliga plikt att förinta kommunismen och att storma dess citadell, Sovjetunionen. När han kom till makten började han utan dröjsmål skapa sin nya armé. Det var ingen hemlighet. I hela Tyskland iscensattes bullersamma militärparader och hölls krigiska tal som hotade Sovjetunionen. I *Mein Kampf* sades inte ett ord om någon fredlig samexistens med oss. Den talade tvärtom om att trampa ner oss i gytjan. Och det var ingen sinnesförändring som förmådde Hitler att skicka Ribbentrop till Moskva den tjugotredje augusti 1939. Nej, han var fortfarande samme Hitler, med samma uppfattning om sig själv som krigare och erövrare med uppgift att befria det ryska folket från bolsjevismen.

Första gången jag hörde om Ribbentrops besök var dagen före hans ankomst. Jag hade på lördagen farit till Stalins datja, och han berättade att Ribbentrop skulle komma med flyg följande dag. Stalin log och iakttog mig noga för att se vilket intryck nyheten skulle göra på mig. Först stod jag helt förbryllad. Jag stirrade på honom och trodde att han skämtade. Sedan sade jag: "Varför skulle Ribbentrop vilja träffa oss? Deserterar han till vår sida, eller vad är det fråga om?"

"Nej", sade Stalin, "Hitler har skickat oss ett budskap i vilket han säger: 'Jag ber er, herr Stalin, ta emot min minister, Ribbentrop, som har med sig vissa konkreta förslag.' Vi har gått med på att sammanträffa med honom i morgon."

Jag meddelade Stalin att jag redan hade planerat att gå på jakt med Bulganin och Malenkov på Vorosjilovs marker följande dag. "Ge er iväg bara", sade Stalin, "det finns ingenting för er att göra här i morgon. Molotov och jag ska sammanträffa med Ribbentrop och höra vad han har att säga. När ni kommer tillbaka från jakten, ska jag berätta för er vad Hitler hade på hjärtat och vad som blev resultatet av vårt samtal med Ribbentrop."

Den kvällen for Bulganin, Malenkov och jag till jaktreservatet i Zavidova. När vi kom fram, fann vi att Vorosjilov redan var där, och följaktligen kunde han inte ha deltagit i mötet med Ribbentrop tillsammans med Stalin och Molotov.² Några marskalkar och generaler hade också kommit till reservatet, och vi gick alla tillsammans ut på jakt. Det var varmt och vackert

² När Ribbentrop flög till Moskva, inbillade sig delegationerna från Storbritannien och Frankrike att de fortfarande underhandlade med ryssarna i ett halvhjärtat försök från de brittiska och franska regeringarnas sida att få till stånd en allians med Sovjetunionen. Marskalk Vorosjilov, den sovjetiske folkkommissarien för försvaret, var den främste sovjetiske underhandlaren under överläggningarna med briter och fransmän. Det är intressant att höra att han gick på andjakt den ödesdigra dag då Molotov-Ribbentrop-pakten undertecknades medan briter och fransmän, som inte visste någonting om vad som var i görningen, fick återvända hem tomhänta.

väder och jakten blev en stor framgång — inte minst för mig. Jag ber er, missförstå mig inte, jag hör inte till dem som brukar skryta med sina bedrifter som jägare, men den dagen sköt jag faktiskt en and mera än Vorosjilov. Jag nämner det bara för att pressen redan börjat göra reklam för Vorosjilov som vår främste jaktskytt.

När vi hade avslutat jakten, åkte vi alla raka vägen till Stalins datja. Jag visste att Stalin skulle inbjuda oss alla att stanna till middagen, så jag hade med mig mina änder för att dela dem med de andra medlemmarna av politbyrån den kvällen. Jag berättade för Stalin om jakten och skröt skämtsamt om våra framgångar den dagen. Han var på mycket gott humör och skämtade en hel del själv. Stalins inställning till jakt berodde vanligen på om han var på gott humör eller inte. Om han var på speciellt gott humör, kunde han till och med fundera på att själv gå på jakt. Men det fanns andra tillfällen då han satt hemma och beklagade sig bittert över alla jägare. Hans motvilja mot jakten vid sådana tillfällen grundade sig inte på övertygelsen att allt liv var heligt — nej, långt därifrån! — utan helt enkelt på känslan av att jakt var liktydigt med att slösa bort tiden. Men till detta måste jag säga att vad bortslösandet av tiden beträffar, tror jag inte att det någonsin har funnits en ledare i en ställning med motsvarande ansvar som har slösat bort mer tid än Stalin på att sitta vid middagsbordet och äta och dricka.

Hur som helst träffades vi till middagen hos Stalin denna söndag i augusti 1939, och medan vårt jaktbyte gjordes i ordning för bordet, berättade Stalin att Ribbentrop hade haft med sig ett utkast till ett vänskaps- och nonaggressionsfördrag som vi hade undertecknat. Stalin tycktes vara mycket nöjd med sig själv. Han sade att när briter och fransmännen, som fortfarande var kvar i Moskva, följande dag fick höra om fördraget, skulle de omedelbart fara hem igen. De brittiska och franska representanter som hade kommit till Moskva för att diskutera med Vorosjilov ville i själva verket inte alls förena sina styrkor med oss mot Tyskland. Våra diskussioner med dem var helt fruktlösa. Vi visste att de inte menade allvar med sitt prat om en allians med oss och att deras verkliga syfte var att egga upp Hitler mot oss. Därför var det från vår synpunkt sett lika bra att de åkte hem.

Det var så här Ribbentrop-Molotov-pakten, som den kallades i väster, kom till. Vi visste mycket väl att Hitler försökte föra oss bakom ljuset med fördraget. Jag hörde själv Stalin säga: ”Naturligtvis är det här bara ett spel om vem som kan lura vem. Jag vet precis vad Hitler har för planer. Han tror att han har lurat mig, men i själva verket är det jag som har lurat honom!” Och Stalin förklarade för Vorosjilov, Berija, mig själv och några andra medlemmar av politbyrån att det till följd av det här fördraget skulle dröja längre än det annars hade gjort innan vi blev indragna i kriget.³ Vi skulle kunna förbli neutrala och spara våra krafter. Sedan skulle vi se hur läget utvecklade sig.

Naturligtvis fanns det människor som trodde att eftersom Hitler ville förhandla med oss, måste han vara så rädd för oss att han inte tordes gå till angrepp. En sådan tolkning av fördraget var mycket smickrande för oss. Många människor i Sovjetunionen var mycket angelägna om att tro på den och lyckönskade sig själva. Men vi, det ledande skiktet inom regeringen, visste bättre. Vi lät inte lura oss. Vi visste att vi förr eller senare skulle bli indragna i kriget, även om jag tror att Stalin hoppades att briter och fransmännen skulle trötta ut Hitler och korsa hans plan att först krossa västmakterna och sedan vända sig mot öster. Detta Stalins hopp måste ha ingått i vår strategi och befrämjat vår beredvillighet att underteckna fördraget.

Jag tror att Ribbentrop-Molotov-pakten 1939 var historiskt oundviklig i betraktande av omständigheterna och tidpunkten, och att en slutlig analys kommer att visa att den var fördelaktig för Sovjetunionen. Det var som en gambit i schack; om vi inte hade gjort det draget, skulle kriget ha börjat tidigare, vilket hade varit betydligt ofördelaktigare för oss. Som det blev, fick

³ Det krig som Chrusjtjov talar om är naturligtvis det så kallade ”stora fosterländska kriget” mellan Sovjetunionen och Tyskland som bröt ut först i juni 1941.

vi en respit. Jag tror att den stora majoriteten av partimedlemmarna ansåg att undertecknandet av fördraget var taktiskt klokt av oss, även om ingen kunde säga det offentligen. Vi fick inte ens diskutera fördraget på partimötena. Om vi på ett klart och tydligt tidningsspråk hade förklarat skälen till att vi undertecknade fördraget skulle det ha betraktats som förargelseväckande, och dessutom skulle ingen ha trott oss. Det var mycket svårt för oss — i vår egenskap av kommunister, av antifascister, av människor som oföränderligen var motståndare till fascisternas filosofiska och politiska inställning — att ens själva acceptera tanken på att förena våra krafter med Tyskland. Det var tillräckligt svårt för oss att själva acceptera denna paradox. Det skulle ha varit omöjligt att förklara den för mannen på gatan. Därför kunde vi inte rent ut medge att vi hade nått en överenskommelse om fredlig samexistens med Hitler.. Samexistens skulle ha varit möjlig med tyskarna i allmänhet men inte med de hitleritiska fascisterna.

Tyskarna för sin del begagnade sig också av fördraget för att vinna tid. Deras tanke var att från varandra skilja och besegra de nationer som hade sammanslutit sig mot Tyskland under första världskriget och som eventuellt kunde tänkas sammansluta sig igen. Hitler ville ta sina motståndare en åt gången, den ena efter den andra. Han var övertygad om att Tyskland hade beseegrats i första världskriget därför att landet hade försökt utkämpa ett tvåfrontskrig. Det fördrag som han undertecknade med oss var hans försök att begränsa det kommande kriget till en enda front i taget.

Och hela tiden försökte den brittiska och franska borgerliga pressen egga upp Hitler mot Sovjetunionen genom att trumpeta: ”Ryssland är ingenting annat än en koloss på lerfötter!” Storbritannien och Frankrike skulle inte ha önskat någonting hellre än att få stå på sidan och titta på när Tyskland och Sovjetunionen rök ihop och gjorde slut på varandra. Engelsmännen och fransmännen gnuggade händerna av förtjusning vid tanken på att ligga lågt medan Hitlers vilda framfart åsamkade oss väldiga förluster i blod, i landområden och rikedomar. Om man ser på kriget som ett spel kan man uttrycka det så här: Vi satte våra pengar på möjligheten att vi kunde krypa bakom fördraget och sålunda undvika de kulor som snart skulle flyga — och sålunda undgå det öde som västmakterna hoppades skulle bli vårt. Om det hade gått på det viset, ja, då tror jag att ingen skulle ha ifrågasatt att det var rätt av oss att underteckna Ribbentrop-Molotov-fördraget.

Hitler tog först kontakt med oss beträffande detta fördrag genom sin ambassadör i Moskva, Schulenburg. Som historien har visat, arbetade Schulenburg allvarligt och uppriktigt på att förbättra de fredliga relationerna mellan Tyskland och Sovjetunionen.⁴ Det kan inte lida något tvivel om att han motsatte sig Hitlers plan att gå till angrepp mot oss. När Molotov kallade på honom för att diskutera någon fråga beträffande fördraget, var Schulenburg strålande glad. ”Gud har själv kommit till vår hjälp!” förklarade han. Vid det laget trodde vi att han spelade teater men senare insåg vi att hans glädje över fördraget hade varit äkta. Han förstod hur viktigt det var att utveckla relationerna mellan Tyskland och Sovjetunionen på grundval av fred, vänskap och den ömsesidigt bindande principen om nonaggression. Han måste ha redogjort för sina synpunkter för Hitler vid något tillfälle, men Hitler tog dem inte i beaktande. Schulenburg deltog i konspirationen mot Hitler i juli 1944. Attentatet misslyckades och Schulenburg hörde till dem som avrättades.

Under den tid som följde närmast efter undertecknandet av fördraget, fullföljde både Stalin och Hitler — åtminstone gjorde de sig sken av att fullfölja — de skyldigheter som de enligt fördraget hade åtagit sig gentemot varandra. De utbytte bland annat rätt detaljerade informationer, och jag minns att Molotov mycket ofta rapporterade för Stalin: Schulenburg har sagt ... Schulenburg har förmedlat ... och så vidare. Naturligtvis var Schulenburg mera intresserad av

⁴ Greve Werner von der Schulenburg gjorde faktiskt allt vad han kunde för att bibehålla freden mellan Tyskland och Sovjetunionen.

att få upplysningar av oss än av att ge oss några sådana. Jag minns att när jag en gång var hos Stalin, berättade Molotov följande historia: Han hade kallat Schulenburg till sitt ämbetsverk, där Schulenburg såg att stenograferna gjorde utskrifter av alla radiomeddelanden och frågade: ”Varför måste ni göra stenografiska kopior ...?” Sen avbröt han sig tvärt, men Molotov lade hans fråga på minnet. Han förstod av vad Schulenburg hade sagt att tyskarna av allt att döma hade någon mekanisk metod att teckna upp radiomeddelanden och att de därför inte behövde stenografer. Det var först efter kriget som vi upptäckte existensen av bandspelare, vilket förklarade varför den tyska underrättelsetjänsten hade kunnat tillgodogöra sig radiomeddelanden så mycket bättre än vi. Hemliga radiomeddelanden sänds mycket snabbt och det är omöjligt för en stenograf att skriva ner dem. Och dessutom sänds de kodade eller chiffrerade. En bandspelare kan ta upp dem och sedan spela upp dem igen så långsamt att de kan dechiffreras. Sålunda gav oss Schulenburgs förflugna fråga till Molotov den första antydning om att tyskarna hade upfunnit bandspelaren.

Enligt fördraget skulle vi leverera åt tyskarna vissa kvantiteter av vete, olja och andra produkter. Vi fullgjorde alla dessa leveranser punktligt. Hitler skulle å sin sida kompensera oss med en tung kryssare. Han skickade till och med sina specialister för att hjälpa oss att utrusta kryssaren. En hög tysk sjöofficer kom till Leningrad för att övervaka arbetet med kryssarens utrustning. Vi ordnade med en lämplig bostad åt honom och lämpliga arbetsförhållanden. Men sedan kom den stora skandalen. Det framgick att vår underrättelsetjänst hade installerat alla slags avlyssnings- och fotografiska apparater i hans lägenhet. Uppenbarligen var denne amiral en stor beundrare av det motsatta könet, så vår underrättelsetjänst försåg honom med en ung förtjusande dam och försökte sedan ta bilder av honom i komprometterande situationer. Det här fortsatte några nätter tills amiralen hörde ett surrande ljud. Han började undersöka saken och krokade ner en stor tavla som hängde på väggen. I denna tavla hade man skurit upp ett litet titthål, och bakom detta hittade han en kamera. Han beklagade sig genast över detta förfarande. Våra tjeckister hade trott att de kunde kompromettera honom och värva honom i sin tjänst, men den tyske amiralens överordnade brydde sig inte det ringaste om att han hade förlustat sig med en kvinna.⁵

Hitler personligen ställde till med ett värre uppträde om saken. Jag minns att Stalin blev mycket förbittrad på Berija över tjeckisternas sätt att sköta denna historia. Det var så jag kom underfund med överenskommelsen om kryssaren. Senare, när kriget redan var slut, låg kryssaren fortfarande halvfärdig i Leningrad. Det fanns de som trodde att Hitler hade gett oss kryssaren för att han var beredd att dela sin militära makt med oss. I själva verket var det så att Hitler trodde att han skulle ha krossat Sovjetunionen innan kryssaren var färdigställd, och att den då skulle bli hans igen.

Jag minns ett annat exempel på hur Hitler försökte ge sig sken av att hederligt hålla sig till nonaggressionspaktens bestämmelser. Vi hade ett kontrakt med ett tjeckoslovakiskt rustningsföretag, Skodaverken, om leverans av ett antal luftvärnspjäser. Det var fråga om goda 88 mm pjäser som skulle byggas enligt samma modell som vissa provexemplar som vi redan hade köpt från Skoda. Vi skulle också få ett antal 205 mm kanoner. När Hitler invaderade Tjeckoslovakien, upphävde Skoda kontraktet. Hitler ingrep emellertid personligen och befallde Skoda att fortsätta med arbetet och fullfölja leveransen. Skoda lydte och levererade ett visst antal 205 mm kanoner, men inte så många att det skulle ha gjort någon skillnad. 88 mm luftvärnspjäserna började vi emellertid bygga i våra egna fabriker. De spelade en viktig roll under kriget, både som luftvärns- och pansarvärnspjäser.

Under hela denna period hade tyskarna möjlighet att skapa sig en uppfattning om vår tekniska utveckling, framför allt om kvaliteten på vår mekaniserade utrustning. De fick en klar uppfatt-

⁵ Denna episod är karaktäristisk för den sovjetiska hemliga polisens metoder, både då och nu. Det enda Chrusjtjov tycks ha emot det var att förfarandet den här gången blev avslöjat.

ning om våra svaga sidor och detta uppmuntrade dem. Men som det sedan visade sig, hade de begått det stora felet att underskatta oss.

Från och med 1940 började emellertid den ena kontroversen efter den andra göra sig påmint i våra relationer. Efter långa interna diskussioner, beslöts det att Molotov skulle resa till Berlin. Jag kom till Moskva i oktober eller november 1940, när Molotov redan hade återvänt från denna resa. Han berättade att stränga säkerhetsåtgärder hade vidtagits under hans tågresa från den sovjetiska gränsen till Berlin, och att engelsmännen under förhandlingarna hade utfört en flygräd som tvingade Hitler och hans omgivning att söka upp ett skyddsrum. Molotov sade att han hade kunnat konstatera att skyddsrummet redan hade varit i flitigt bruk. Molotov, som själv var en fåordig man, karaktäriserade Hitler som en svårkonverserad människa som aldrig rörde en droppe alkohol. Vid de officiella middagarna rörde han inte ens vid sitt vinglas och serverades te under hela måltiden.⁶

Av Molotovs svar på Stalins frågor drog jag den slutsatsen att hans resa hade stärkt den hos oss rådande allmänna övertygelsen att kriget var oundvikligt och av allt att döma nära förestående. Stalins min och uppträdande visade att också han var orolig, men han brukade sällan dela sin oro med oss eller ens fråga oss om vad vi ansåg att man borde göra. Jag minns att när Hess flög till England och tyskarna släppte ut ankan om att han hade flytt, sade jag till Stalin: ”Tyskarna döljer någonting. Jag tror inte att Hess flygning till England i själva verket är en flykt. Jag tror att han faktiskt flög dit med Hitlers hemliga uppdrag att underhandla med engelsmännen om att avsluta kriget i väster för att ge Hitler fria händer att slå till mot öster.”⁷

Stalin lyssnade på vad jag hade att säga och sade sedan: ”Ja, så är det. Ni har fattat det fullt riktigt.” Han utvecklade emellertid inte vidare sina tankar om detta ämne. Han endast instämde. Vi hade sedan länge vant oss vid att inte fråga om han inte själv förklarade sig närmare. Detta kan vara det rätta sättet att behandla funktionärer, men det är definitivt inte det rätta sättet att behandla regeringsmedlemmar. Att på detta sätt behandla medlemmar av partiets och landets härskande skikt är att våldföra sig på alla de normer som måste vara i kraft om partiet skall vara verkligt demokratiskt. Men det var vad som hände vårt parti, Lenins parti, på 1930-talet och 1940-talet. Alla upplysningar blev omsorgsfullt utvalda, sållade och vägda av Stalin innan de vidarebefordrades till politbyrån. Enligt partiets statuter hade han ingen rätt att göra detta. Den omständigheten att han ändå gjorde det var en ytterligare manifestation av det godtyckliga välde som småningom betraktades som lag under Stalin.

Jag kom på nytt till Moskva under vinterns lopp, antingen i slutet av 1940 eller början av 1941. Så snart jag kom fram fick jag ett meddelande att Stalin ville träffa mig i ”Närbelägna datjan” (det sedvanliga uttrycket för Stalins datja) utan dröjsmål. När jag kom dit låg Stalin på en soffa och läste. Han berättade att han inte mådde bra. Sedan började han prata med mig om militära frågor. Detta var kanske enda gången han talade med mig om militära frågor när vi var på tu man hand. Uppenbarligen behövde han just då någon att prata med och brydde sig inte om vem det var. Han var alltid betryckt när han var ensam. Det var som om alla väggarna hade fallit över honom. Jag tror att vårt samtal om det kommande kriget bara var en ursäkt för att hålla mig kvar så att han åtminstone hade något sällskap. Det är enda sättet för mig att förklara det, därför att han i allmänhet inte kände något behov av att utbyta åsikter med andra. Han skattade sin egen förmåga och sina åsikter så mycket högre än andra människors.

⁶ På kvällen den 13 november 1940, då Ribbentrop och Molotov hade kommit till den kritiska punkten under diskussionerna om ”inflytelsesfärer” och ”territoriella aspirationer”, avlade RAF ett besök över Berlin. Stalin berättade senare för Churchill i Teheran att tyskarna medan råden pågick försäkrade att det var slut med Storbritannien. ”Om det är så”, replikerade Molotov, ”varför sitter vi då i det här skyddsrummet och vems är de där bomberna som faller över oss?” Molotovs besök i Berlin var för Hitler det sista strået. En månad senare utfärdade han Direktiv nr 21, med rubriken ”Operation Barbarossa”, i vilken han instruerade generalerna att bereda sig att krossa Sovjetunionen innan kriget mot Storbritannien var avslutat.

⁷ Många ryssar tror ännu i dag att Storbritannien gav sig in på något slags konspiration med Hess.

Vid detta tillfälle på vintern 1940-1941 började Stalin beklaga sig över att han inte kunde delta i de militära konsultationer som just då pågick. Medan jag var hos honom ringde han till marskalk Timosjenko⁸ och inledde ett högljutt meningsutbyte med honom under vilket han betonade artilleriets betydelse och kritiserade ett beslut som nyss hade fattats till förmån för andra vapen. Han var uppenbarligen mycket bekymrad över våra försvarsåtgärders tillstånd. Jag reagerade på ett mycket mänskligt sätt för dessa yttre manifestationer av Stalins oro. Ett mörkt moln hängde sannerligen över vårt land.

Jag minns att vi alla var tillsammans i Kreml när vi i radion hörde nyheten om att den franska armén hade kapitulerat och att tyskarna hade tågat in i Paris. Stalin fick ett nervöst sammanbrott när han hörde om Frankrikes fall. Han svor över de engelska och franska regeringarna: ”Kunde de över huvud taget inte prestera något motstånd?” frågade han med förtvivlan i rösten. Molotov och jag var hela tiden hos honom. Berija och Zjdanov var förmodligen också där.

Hitler hade häpnadsväckande framgångsrikt genomfört sin erövring av Europa. Han hade snabbt förflyttat sina trupper ända fram till den sovjetiska gränsen. Efter Polens sammanbrott fanns det bara en mycket osäkert bestämd gräns mellan Hitlers styrkor och Sovjetunionens. Historiens farligaste och dödligaste hot riktades nu mot Sovjetunionen. Vi kände alla som om detta hot hade varit riktat mot var och en av oss personligen. Amerika låg för långt borta för att kunna hjälpa oss, och dessutom kunde man på den tiden inte veta hur Amerika skulle reagera om Sovjetunionen blev angripen. Och Englands öde hängde på en tråd. Ingen visste om engelsmännen skulle förmå hålla ut om Hitler försökte sig på en invasion över Engelska kanalen.

Hitler visste hur farlig situationen var, och han gjorde sitt bästa för att förödmjuka oss. Jag minns att Stalin en gång berättade för mig att Hitler genom hemliga kanaler till honom hade förmedlat en bön om en tjänst. Hitler ville att Stalin, i sin egenskap av den man som hade den största prestige och auktoriteten i den kommunistiska världen, skulle övertala det franska kommunistpartiet att inte ställa sig i spetsen för motståndet mot den tyska ockupationen av Frankrike. Stalin var indignerad. Han hade fullkomligt klart för sig hur han skulle svara. Hitler hade sjunkit till nya bottennoteringar av oanständighet och uselhet. Hur kunde han ens tro att Stalin skulle gå med på en så förnedrande överenskommelse? Hur kunde han vänta sig att han, Stalin, skulle samarbeta med fascisterna mot det kommunistiska partiet i Frankrike?⁹

Jag minns ett annat exempel på Hitlers fräckhet. Tyskarna regisserade sin erövring av Danzig som om det hade varit ett filmskådespel. De ställde på förhand upp filmkameror och filmade striderna både till lands och till sjöss. Dessa filmer försökte de distribuera till alla världens länder. Hitler ville visa upp sin makt och paralysera sina blivande motståndare med fruktan. Han ville att hela världen skulle se vilka oemotståndliga slag de fascistiska trupperna kunde dela ut och att alla skulle bäva av fruktan. Hitler föreslog Stalin att han skulle ta den där filmen och visa den på våra biografier. Stalin gick med på det, men på ett villkor: ”Vi ska distribuera er film om ni distribuerar våra.” Vi hade några egna mycket imponerande filmer som visade våra trupper på manövrer och parader. Som Stalin hade väntat sig, ville Hitler inte gå med på detta byte. Det var så Stalin motverkade Hitlers försök att undergräva vår motståndsvilja. Hitler skickade emellertid trots allt sin film till oss, och vi såg den tillsammans med Stalin i Kreml. Det var en mycket nedslående erfarenhet. Vi visste mycket väl att vi var det nästa land som Hitler planerade att vända sig mot.

⁸ Marskalk Semjon Timosjenko efterträdde Vorosjilov som folkkommissarie för försvaret efter vinterkriget mot Finland 1940. Före det finska kriget var han i Ukraina som chef för Kievskas militärdistriktet.

⁹ I sin indignation underlåter Chrusjtjov att nämna Stalins tidigare förräderi mot de tyska kommunisterna, också det för att göra Hitler till lags. Men det var kanske någonting som Chrusjtjov inte visste om. [Tyska kommunisterna i exil i Sovjet överlämnades till Nazityskland, bland dem Margarete Buber-Neumann, som beskriver sitt öde i [Fånge hos Stalin och Hitler](#)]

På den tiden hade vi en teaterpjäs som hette *Berlins nycklar* och som gick på flera av våra teatrar. Den ingick i vår kampanj för att psykologiskt förbereda och stärka vårt land för det kommande kriget. Tyskarna basunerade ut att de var oöverbärliga och att alla världens länder snart skulle falla under deras makt. Den här teaterpjäsen var en påminnelse om att det redan hade funnits tillfällen i historien då ryska trupper hade krossat tyskarna, erövrat staden Berlin och sålunda fått nycklarna till den tyska huvudstaden. Som det sedan visade sig lyckades vi inte i slutet av andra världskriget få nycklarna till Berlin, men ingen kan förneka att vi skulle ha haft rätt till dem.

Inmarschen i Polen

I detta kapitel liksom i det nästa behandlar Chrusjtjov en av de dunklaste och otäckaste episoderna i Sovjetunionens historia: besättandet av östra Polen, den polska delen av Ukraina, i anslutning till en hemlig bestämmelse i Molotov-Ribbentrop-pakten. Medan den mot väster uppmarscherade polska armén smulades sönder i det första tyska blixtkriget angrep Röda arméns härmassor i tysthet polackerna i ryggen. Sedan Röda armén utan att möta något nämnvärt motstånd hade tågat fram till den nya gränsen avtalade sovjetregeringen med Hitler vad som i verkligheten var Polens fjärde delning.

Som vicekung av Sovjetukraina hade Chrusjtjov till uppgift att upprätta en civiladministration med säte i Lwów liksom att verkställa det annekterade områdets sovjetisering. Dessa åtgärder genomfördes på ett synnerligen hårdhänt sätt. Det var Röda arméns uppgift, under Timosjenkos befäl, att kringgränna de olika polska förbanden och ordna med fångarnas förflyttning till arbetsläger i det inre av Sovjetunionen. 15.000 fångna polska officerare försvann i det sammanhanget för alltid, men de jordiska resterna av över 4.000 upptäcktes senare i en massgrav i Katynskogen nära Smolensk — uppenbart skjutna av NKVD. över 200.000 polska fångar, kvinnor liksom män, fördes till lägren, där många avled. Andra, som i anslutning till det efter den tyska invasionens början ingångna Stalin-Sikorski-fördraget hade frigivits, tog sig söderut, men även bland dem avled många. De övriga fick en fristad under brittiskt beskydd i Persien och annorstädes i Främre Orienten. De polacker som var vapenföra bildade där en armé som kämpade tappert vid Cassino och annorstädes.

Sedan den polska armén och bourgeoisin i det polska Ukraina hade utplånats, satte Chrusjtjov upp en satellitregering där. Därefter arrangerades ett val på sovjetiskt sätt, vilket resulterade i att det ockuperade territoriets befolkning anhöll om att få bli inkorporerad i Sovjetunionen. Det är inte möjligt att säga, om Chrusjtjov var fullt medveten om hur skandalöst detta tillvägagångssätt var. Han berättar helt nyktert om arresteringar och understryker att de var nödvändiga. Som herre över 40 miljoner människor hade han dock troligen inte någon detaljkunskap om det som utfördes i hans namn. I hans omgivning fanns bara angivare, smickrare och renegater samt några uppriktiga Rysslands-entusiaster (ehuru Polens kommunistparti redan hade krossats av Stalin). Han kunde ha smålett mot jublande massor som ”spontant” demonstrerade på omsorgsfullt iscensatta offentliga möten. Eftersom Chrusjtjov inte hade någon aning om förhållandena i något land utanför Sovjetunionens gränser och trodde på Lenins dogmer skulle han ha funnit det mycket lätt att tro att han verkligen bragte välstånd och upplysning till förtryckta människor. Själva det smutsiga jobbet utfördes av chefen för Ukrainas NKVD, Ivan Serov.

Det fanns faktiskt många förtryckta i den polska delen av Ukraina. Överste Becks regerings högerflygel hade varit utpräglad diktatorisk. Dessutom är Ukrainas historia mycket invecklad. Själva namnet betyder ”gränslandet”. Den första ryska statsbildningen hade haft Kiev till medelpunkt. Mongolinvasionen på 1200-talet banade väg för Moskvas framväxt, och när mongolerna mot slutet av 1400-talet drevs tillbaka, framstod de kring Moskva samlade storryssarna som på många sätt olika Ukrainas lillryssar. Deras land eftertraktades av flera

makter och hade en tid tillhört Litauen, därefter det polsk-litauiska riket. Först under 1600-talet bragtes Kiev och det östliga Ukraina under de moskovitiska tsarernas herravälde. Det centrala och västliga Ukraina förblev under Polen, tills vid detta lands första delning 1772 ett stycke av Ukraina kom under Polen och ett annat under Ryssland. Staden Lwów var länge internationellt känd som Lemberg. Ukrainarna hade utvecklat flera karakteristiska kännetecken och hade ett eget språk, som dock är mycket likt ryskan. Ehuru ukrainarnas land var delat mellan flera länder bevarade de en stark nationalkänsla, och 1918 grundade de en egen oberoende stat. Den blev inte bestående. Ukraina delades åter, nu mellan det kommunistiska Ryssland och den nya republiken Polen. Detta nya läge ändrades, då Röda armén under Timosjenko och den av Chrusjtjov representerade sovjetregeringen 1939 tvångsvis förvärvade den västligaste delen, samtidigt som Polen på nytt upphörde att existera som stat. Efter andra världskriget behöll sovjetregeringen sina vinster och gav samtidigt det kommunistiska Polen kompensation genom att förskjuta denna nya stats gränser långt in i Tyskland — till Oder-Neisse — och driva bort därvarande tyska befolkning. Efterföljande kapitel är intressant och dessutom värdefullt därutinnan att det ger en bild av Kremls syn på Östeuropa, som så radikalt skiljer sig från vår.

Hur såg de tysk-sovjetiska relationerna ut om man iakttog dem från min position i Ukraina?

Liksom alla som tror på en borgerlig ideologi var också tyskarna av den åsikten att eftersom Sovjetunionen var ett multinationellt land, skulle det bryta samman för första bajonettstöt. De väntade sig att nationell oenighet skulle bryta ut och att de olika folkens solidaritet mot varandra inte skulle hålla måttet. Denna villfarelse var en tröst för alla Sovjetunionens fiender i hela världen, och den uppmuntrade tyskarna att koncentrera sitt tryck mot Ukraina.¹⁰

Efter Polens sammanbrott flyttade Hitler sina trupper till vår gräns med front öster ut. Eftersom vi hade undertecknat vänskaps- och nonaggressionspakten med tyskarna, verkade Hitlers febrila ansträngningar att befästa gränsen misstänkta. Vi inrapporterade till Stalin vad som hände. Stalin måste ha insett att ett hot förelåg, men för att skingra våra farhågor intog han vanligen den attityden att han antingen ignorerade våra rapporter eller motsade våra antaganden om vad tyskarna hade i kikaren.

Framför allt är det en händelse som har fäst sig i mitt minne. Vi hade nära kontakter med tyskarna när vi började bygga om järnvägarna i Västukraina från den smala europeiska spårvidden till vår egen bredare spårvidd. Tyskarna kom vid flera tillfällen för att varna oss för att fortsätta med ombygget av spårvidd. Jag förstod vad de hade för avsikter. Jag rapporterade utan dröjsmål till Stalin att tyskarna tydligen planerade att inom den närmaste framtiden använda våra banor till sina egna transporter med sin egen rullande materiel. I det här fallet måste Stalin ge med sig. Han svor bittert och sade: ”Fortsätt och ge order om att bygga om resten av banorna så fort som möjligt.” Det gjorde vi också men skillnaden blev inte så stor, eftersom tyskarna efter invasionen helt enkelt byggde om banorna till den gamla smala spårvidden i samma takt som de ryckte fram. Järnvägsbyggnadsarbetare följde bakom de fascistiska trupperna, de drog upp rälsspiken, flyttade skenorna och drev in rälsspiken igen.

Trots all tyskarnas hånfulla överlägsenhet efter Polens sammanbrott undvek de omsorgsfullt att provocera några militära konfrontationer med oss förrän de var färdiga för en massiv invasion. I min egenskap av medlem av Kievska militärdistriktets militära råd, for jag ofta ut med chefen, marskalk Timosjenko för att inspektera våra trupper som var koncentrerade vid gränsen. Vi var alla förbluffade över den polska krigsmaskinens och den polska regeringens fullständiga sammanbrott så snart efter det tyska anfallet den 1 september 1939. Polackerna hade varit stolta och sturska, och de hade slängt vårt förslag om att vi skulle förena våra styrkor med deras i ansiktet på oss. Och nu hade deras armé råkat ut för det mest förnedrande neder-

¹⁰ Från sin synpunkt sett hade tyskarna alldeles rätt. När de inledde sin invasion 1941 var det stora mängder av ukrainare som tog emot dem som befriare, innan besvikelsen tog överhanden.

lag.¹¹

Ribbentrop-Molotov-pakten fastställde en ny gräns mellan Polen och Sovjetunionen. Vi gick över den gamla gränsen och fortsatte väster ut, och mötte praktiskt taget inget motstånd. Vi åkte genom polska byar som framför allt var bebodda av ukrainare. På fälttågets andra eller tredje dag närmade vi oss Lwów. Vi kom dit strax före tyskarna. Vi var angelägna om att undvika några meningsutbyten med tyskarna om vem som skulle marschera in i Lwów, så vi skickade Jakovlev, som numera är marskalk av artilleriet, till de tyska linjerna för att förhandla.¹² Han kunde lite tyska. Om tyskarna hade fått sin vilja fram, skulle de ha tågat in i staden först och plundrat den. Men eftersom våra trupper, som stod under befäl av Golikov,¹³ hade kommit fram till staden före dem, ville inte heller tyskarna visa sig fientliga mot oss. De höll sig till bestämmelserna i fördraget och meddelade Jakovlev: ”Varsågoda, ni är våra gäster! Ni tågar in först!” Hitler spelade med stora insatser och han ville inte börja krig med oss om en så liten pott. Han ville få oss att tro att han var en man som stod vid sitt ord. Så de tyska trupperna drogs tillbaka till den gräns som hade överenskommits i fördraget.

Både våra egna trupper och den lokala befolkningen visade stor glädje över att Västukraina nu kunde förenas med Sovjetukraina. Historiskt sett hade dessa områden alltid bebotts av ukrainare. Det enda undantaget var de stora städerna. I Lwów, till exempel, fanns det långt flera polacker än ukrainare. Men detta var en konstlad majoritet. Ukrainarna var uteslutna från anställningar i städerna, de kunde inte ens få vägarbete. Denna diskriminering hade genomförts som en politisk åtgärd för att försäkra sig om att polackerna dominerade städerna.

Om man betraktar den sovjetiska annekteringen av Västukraina från rent territoriell synpunkt, ser man att vi praktiskt taget inte vann någonting alls utom det som vi lagligen var berättigade till — det vill säga de vitryska och ukrainska områden som hade tagits av Pilsudski 1920.¹⁴ Naturligtvis fanns det en del ukrainare som av nationalistiska skäl inte var så belåtna med Ribbentrop-Molotov-pakten. De trodde att det sovjetiska väldet i Ukraina endast var temporärt, och de skulle ha föredragit Curzonlinjen som låg längre väster ut än den nya gräns som fastställdes i Ribbentrop-Molotovpakten.

De ukrainska nationalisterna beredde oss större bekymmer än någonting annat under tiden mellan undertecknandet av fördraget 1939 och krigsutbrottet 1941. I våra händer föll obestridliga dokumentära bevis på att de erhöll såväl instruktioner som pengar från Tyskland. Dessa upplysningar blev i sin tur en definitiv bekräftelse på att Hitler beredde sig att invadera Sovjetunionen. Han använde ukrainska nationalister som sina agenter i Västukraina, och när han inledde sin invasion, fick den tyska underrättelsetjänsten mer än en gång värdefull hjälp av dessa nationalistiska skaror.¹⁵

¹¹ Polackerna hade förvisso själva bett om tråkigheter genom att vägra att ens diskutera någon överenskommelse mellan Sovjetunionen, Storbritannien och Frankrike som skulle tillåta sovjetiska trupper att passera genom deras territorium i händelse av ett krig mot Tyskland. Stolta och sturska var de också. Deras armé slogs snart till spillo av Hitlers blixkrieg. Men innan Chrusjtjov talar om ”förnedrande nederlag” borde han komma ihåg att Röda armén själv råkade ut för förnedrande nederlag under vinterkriget mot Finland och i juni 1941 mot samma tyskar.

¹² Generallöjtnant V. F. Jakovlev som senare skulle föra den sovjetiska 4. armén på Leningradfronten.

¹³ P. I. Golikov, senare befordrad till marskalk, som blev chef för Lwówska militärdistriktet.

¹⁴ Dessa områden var en del av det kejserliga Ryssland ända till revolutionen. Polen hade inte existerat som suverän stat sedan den tredje delningen mellan Ryssland, Preussen och Österrike 1795. Ett självständigt Polen proklamerades i november 1918. General Pilsudski blev president och pianisten Paderewski premiärminister i början av 1919. Bolsjevikerna försökte återställa den ryska överhögheten och marscherade mot Warszawa under Tuchatjevskij. Pilsudski slog dem tillbaka och genom fördraget i Riga 1921 bekräftades den polska besittningen av delar av Vitryssland och Ukraina.

¹⁵ Här ser vi återigen att Chrusjtjov finner det svårt att besluta sig för om han skall förringa eller understryka betydelsen och styrkan av den ukrainska nationalismen, allteftersom det passar honom. I själva verket var denna nationaliströrelse mycket stark.

Före invasionen såg de ukrainska nationalisterna med iver fram mot det nära förestående kriget, beroende på att Goebbels hade lurat dem att tro att Hitler skulle driva ut ”moskoviterna” från Ukraina och ge ukrainarna självständigheten på en silverbricka. Dessa nationalisterna var alltför blinda för att inse vad sovjetregimen — som grundar sig på marxismen-leninismen, den mest avancerade doktrinen i världen — hade att bjuda dem.

När vi ryckte in i Lwów gjorde vi det misstaget att befria den ukrainske nationalistledaren Stepan Bandera från fängelset. Vem var denne Stepan Bandera? Det finns många människor som ännu i dag inte vet det. Några förblandar honom till och med med en gestalt från Ilf och Petrof, Ostap Bender. Liksom fadern före honom var Bandera präst i trakten av Stanislav. Han hade en gång studerat vid Polytekniska institutet i Lwów. Han satt i fängelse i Lwów därför att han hade blivit dömd i samband med mordet på den polske inrikesministern. Vi kände knappast någon lust att sörja en av den reaktionära polska statens ministrar. Men inte desto mindre visade vi en viss omdömeslöshet genom att frige människor som Bandera från fängelset utan att först kontrollera deras antecedentia. Vi tog intryck av Banderas förflutna som motståndare till den polska regeringen, men vi borde också ha tagit i betraktande den omständligheten att män som han också var fiender till Sovjetunionen. De var ukrainska nationalisterna och därför hyste de ett patologiskt hat till sovjetregeringen. Bandera själv var ingenting annat än en ren och skär agent för den tyska fascismen, och senare beredde han oss en hel del bekymmer. Det är visserligen sant att när Bandera insåg att Hitler inte hade för avsikt att hålla sina löften att befrämja ett självständigt Ukraina, vände han sina förband mot tyskarna. Men inte ens då upphörde han att hata Sovjetunionen. Under andra hälften av kriget kämpade han både mot oss och mot tyskarna. Senare, efter kriget, förlorade vi flera tusen man under den förbittrade kampen mellan de ukrainska nationalisterna och de sovjetiska styrkorna.¹⁶

Jag skulle gärna vilja berätta något om den tragedi som ägde rum i Ukraina under perioden strax efter undertecknandet av Ribbentrop-Molotov-pakten. Jag hade inte tid att själv befatta mig med dessa sorgliga händelser. Dessutom skulle det, i min höga ställning som medlem av politbyrå och den ukrainska centralkommitténs sekreterare, ha varit politiskt oklokt av mig att direkt lägga handen vid dem. Dessa händelser inrapporterades till mig av kamrat Serov, den ukrainske folkkommissarien för inrikes angelägenheter.

Serovs tjänsteåligganden innebar att han också måste ha kontakter med Gestapo. En representant för Gestapo brukade komma till Lwów för att diskutera officiella angelägenheter. Jag vet inte hurdant det agentnät var som Gestapo hade skapat i Ukraina, men det var hur som helst mycket vitt förgrenat. Det som gav tyskarna möjlighet att utveckla detta nät var en utväxlingsöverenskommelse enligt vilken människor i de tyskockuperade områdena som ville återvända till sina hem på före detta polskt territorium som numera var ockuperade av sovjetiska trupper fick tillstånd att göra detta. Likaså var alla inom den ukrainska befolkningen på sovjetiskt territorium som ville återvända till det tyskockuperade Polen berättigade att göra detta.

Serov beskrev följande scen för mig: ”Det står långa köer utanför den plats där man låter registrera sig för att få tillstånd att återvända till polskt territorium. När jag tittar närmare på dem, häpnar jag när jag ser att de flesta av dem som står där och köar tillhör den judiska befolkningen. De mutar Gestapoagenterna för att dessa så fort som möjligt skall ge dem möjlighet att återvända till sina ursprungliga hem.”

Gestapoagenterna accepterade villigt dessa mutor, de blev rika på dem och förpassade dessa

¹⁶ Under flera år, ända tills han blev dödad efter kriget, utgjorde Bandera ett mycket allvarligt problem för de sovjetiska myndigheterna. Av lättförståeliga skäl har det aldrig publicerats någonting om hans verksamhet, men det behövdes en militär och polisiär operation i stor skala med hela utrustningen av stridsvagnar, flyg och tungt artilleri för att krossa rebellstyrkorna, som utgjordes av hängivna ukrainska nationalisterna, desertörer från de sovjetiska väpnade styrkorna, tidigare krigsfångar och från sina hemtrakter bortryckta personer av alla slag och många nationaliteter — alla förenade av sin fruktan för eller sitt hat till Moskva.

arma människor raka vägen till gaskamrarna. Vi kunde ingenting göra för att hejda dem. De ville hem. Kanske de hade släktingar i Polen. Kanske de helt enkelt ville tillbaka till de platser där de var födda. De måste ha vetat hur tyskarna behandlade judar. Naturligtvis var det inget angenämare öde som väntade dessa polska judar som genom en ödets nyck befann sig på sovjetiskt territorium men som ville tillbaka till ett land där fascismen nu härskade.

Den polska intelligentsian i Västukraina reagerade på olika sätt inför Röda arméns ankomst. Många intellektuella befann sig fortfarande i ett tillstånd av svår chock. De hade sett upprättandet av en hitleristisk stat i Polen, de hade sett den polska regeringen likvideras. Warszawa låg i ruiner och andra städer hade också blivit utsatta för omfattande förstörelse. Dessa polacker som hade fostrats i en borgerlig kultur och bibringats borgerliga åsikter tyckte att de förlorade sin nationella identitet. Eftersom de varken förstod eller accepterade de marxistisk-leninistiska lärorna kunde de inte föreställa sig att deras kultur i själva verket skulle berikas av att Sovjetunionen annekterade deras land. Eller med andra ord, medan den ukrainska befolkningen i Västukraina förstod att den befriades av Röda armén, kände polackerna sig förtryckta.

De flesta polacker i de sovjetockuperade områdena var motståndare till sovjetsystemet, men när de konfronterades med det andra alternativet, det som Hitler hade gjort de övriga delarna av Polen, valde de vad de trodde vara det mindre onda av två onda ting. Tyvärr var det en del polska intellektuella som flydde, och de flesta av dem gick under i Gestapos mobila gaskammare och -ugnar.¹⁷

Jag kommer ihåg en episod som förbryllade mig och gjorde mig mycket sorgsen. När vi tågade in i Lwów, fanns där en berömd polsk operasångerska vid namn Wanda Bandrowska. Jag bad de funktionärer som hade hand om de kulturella frågorna underhandla med henne och erbjuda henne möjlighet att sjunga på operan i Kiev, Charkov eller Odessa. Jag tänkte att ett så fördelaktigt erbjudande skulle locka henne att stanna. Jag ville inte att en berömd sångerska som hon skulle återvända till polskt territorium som nu var ockuperat av fascisterna. Om hon sjöng i Polen skulle det vara en förolämpning mot det polska folket och det sovjetiska folket. Men Bandrowska överlistade oss. Hon låtsades vara mycket intresserad av vårt erbjudande medan hon samtidigt bakom vår rygg förde underhandlingar med fascisterna. Hon lät dem smugla över henne till tyskockuperat territorium, och en vacker dag meddelade Serov mig: ”Bandrowska har gett sig iväg. Hon är i Krakow och har redan uppträtt på teatern där och sjungit för tyska officerare.”

Trots motgångar som denna var vi övertygade om att de polska intellektuella, lika väl som de polska arbetarna och bönderna skulle förstå hur nödvändigt det hade varit för oss att acceptera Ribbentrop-Molotov-pakten och att de skulle acceptera det sovjetiska herraväldet. Det var ju inte vårt fel att vi hade sett oss tvungna att underteckna fördraget. Det hade varit den okloka polska regeringens fel — Pilsudskianhängarnas regering som var förblindad av sitt hat till Sovjetunionen och sin fientliga inställning till det egna landets arbetare och bönder. Dessa polacker fruktade att varje kontakt med oss skulle ge de frihetsälskande elementen i deras eget samhälle nytt mod. Och mer än någonting annat fruktade de det polska kommunistpartiet, och de ville inte göra någonting som kunde stärka detta parti. Pilsudskianhängarna visste att om de ingick förbund med oss skulle deras eget öde vara beroende av det polska folkets vilja. Därför avböjde de vår hjälp, och följaktligen föll största delen av Polen i Hitlers händer medan Västukraina förenades med Östukraina och dess befolkning fick tillfälle att bli medborgare i Sovjetunionen.

¹⁷ 1939 fanns det naturligtvis inga gaskamrar. Beslutet att förinta Europas judar, som ledde till inrättandet av Auschwitz, Treblinka och liknande utrotningsläger med gaskamrar, fattades av Hitler först 1942. 1939 förföljdes judarna mycket aktivt och ondskefullt i Tyskland, men de polska judarna, framför allt de av borgerligt ursprung, kan på den tiden ha varit av den uppfattningen att de hade större möjligheter att köpa sig ut från Tyskland till Västeuropa än att rymma till friheten från de sovjetiska tvångsarbetslägren.

Sovjetiseringen av Västukraina

Här fortsätter Chrusjtjov berättelsen om det polska Ukrainas inkorporering i Sovjetunionen. Han nämner i det sammanhanget även de baltiska staternas besättande 1940. Litauens, Lettlands och Estlands sovjetisering genomfördes — med arresteringar, deportationer etc. — på det sätt som redan hade bragts till fulländning i Ukraina men med den skillnaden att dessa små folk inte var ryska i någon som helst mening och hade uppnått en mycket högre levnadsstandard än sovjetfolket. Följden blev att de baltiska folken i angivna avseende drogs ner till sovjetfolkets nivå.

Under min ledning inledde vi arbetet med att befästa sovjetmakten och normalisera förhållandena i de områden som vi hade annekterat av Polen. Assisterad av kamrat Serov koncentrerade jag mig på skapandet av lokala partiorganisationer i Västukraina. Regionalkommittéer bildades framför allt av personer som kom från det sovjetiska (Ost-)Ukraina, medan distriktskommittéerna i det stora hela besattes med lokala partiaktivister. Trots det starka ukrainska nationalistiska inflytandet och motståndet bland den polska intelligentsian, fanns det fortfarande fullt upp med människor som var villiga att erkänna den sovjetiska realiteten. Och även om det kommunistiska partiet i Västukraina hade upplösts under utrensningarna 1936-1937, fanns det många kommunister i dessa områden som fortfarande sympatiserade med oss.

Några av de lokala partiarbetarna i Västukraina hade hjärtat på rätta stället men de var ganska naiva och efterblivna. Jag minns framför allt en roande episod. Jag besökte en gång den revolutionära kommittén i Lwów för att se hur ordföranden klarade sig. Hans kontor var till trängsel fyllt med människor som hade kommit för att tala med honom om olika problem i samband med stadens administration — trolleylinjernas tillstånd, gator och vägar som behövde repareras, samt, det viktigaste av allt, stadens försörjning med vatten och elström. De som tidigare hade stått i ledningen för dessa offentliga verk var alla polacker, och de kom till den revolutionära kommittén för att godkännas av den nya stadsförvaltningen och få instruktioner. Där, mittibland alla dessa människor, satt ordföranden. Han var en storväxt man, och han var klädd i höga filtstövlar och en stor och tjock överrock över sin fårskinnsväst. Det var sent på hösten och det började bli kyligt. Två revolverar stack på ett iögonfallande sätt fram ur överrocken. Det verkade som om enda skälet till att han inte hade en kanon slängd över axeln var att den skulle ha varit för tung. Alla som satt där och väntade på företräde var uppenbarligen dödsförskräckta för honom. När kontorstiden var slut påpekade jag för honom att jag med fasa hade sett ordföranden för revolutionskommittén utstyrd på det där viset. ”Ni måste förstå”, sade jag, ”att det här absolut inte går. Ni gör ett skräckinjagande intryck på de här människorna, och resultatet blir att både ni själv och partiet får dåligt rykte. Vad tänker ni ta er till om en terrorist rusar in här och försöker skjuta ihjäl er? Han skulle inte ha någon svårighet att göra det med en av era egna pistoler! Från och med nu ser ni till att om ni nödvändigt vill vara utrustad med revolver, får inte kolven sticka upp ur överrocken på det där viset!”

Det var också en annan sak som förvånade mig både i Lwów och i andra städer i Västukraina, och det var den lokala judiska befolkningens inställning. Det fanns många judar både bland arbetarna och intelligentsian, och några av dem var engagerade i antisovjetisk verksamhet av ett eller annat slag. Några judar tillhörde, tillsammans med en del ukrainare, en antipolsk nationalistisk organisation som gick under namnet Kommunistpartiet för Ukrainas försvar.¹⁸ Jag minns att vi en gång inbjöd ukrainare, judar och polacker — för det mesta arbetare, men också några intellektuella — till ett möte i operahuset i Lwów. På mig verkade det mycket egendomligt att höra de judiska talarna vid detta möte tala om sig själva som ”jids”. De sade ungefär så här: ”Vi jids förklarar härmed att vi stöder det och det förslaget.”

¹⁸ Initialerna på ryska är desamma som initialerna för Västukrainska kommunistpartiet.

Ute i foajén efter mötet hejdade jag några av dessa män och frågade: ”Hur vågar ni använda ordet 'jid'? Vet ni inte att det är ett mycket anstötligt ord, en förolämpning mot den judiska nationen?”

”Här i Västukraina är det faktiskt raka motsatsen”, förklarade de. ”Vi kallar oss själva 'jids' och betraktar ordet 'jude' som en förolämpning.”

Uppenbarligen stämde deras förklaring. Om man går tillbaka till den ukrainska litteraturen — ta till exempel Gogol — ser man att uttrycket 'jid' inte används i nedsättande eller förolämpande bemärkelse. Men också sedan denna sed hade förklarats för oss skar det oss i öronen att höra dem tala om 'jids' ända tills vi vände oss vid det.¹⁹

Medan vi försökte förskaffa oss stöd hos intelligentsian i Västukraina, hörde jag talas om en författarinna vid namn Wanda Lvovna Wassilewska som hade rätt stort inflytande bland de polska intellektuella. Hon och jag blev goda vänner. Hon var en värdefull människa, mycket intelligent och mycket rejäl. Hon blev kommunist med oklanderlig heder och obegränsad lojalitet. Senare blev hon en av de få personer som kunde opponera sig mot Stalin utan att råka i onåd. Hon hade flytt till fots från Warszawa till de områden som ockuperades av våra trupper, klädd som en enkel bondkvinna i fårskinnspäls och höga svarta stövlar. Hon kom från en framstående polsk familj. Hon var dotter till en av Pilsudskiregeringens ministrar. Det gick till och med ett rykte att hon skulle ha varit Pilsudskis guddotter, men jag frågade aldrig om det var sant. Vad som var av betydelse var att hon ville göra allt som stod i hennes förmåga för att befästa sovjetmakten i de forna polska områdena, och hon hjälpte oss att nå kontakt med de polacker i Västukraina som irrationellt nog fortfarande var av den åsikten att vi hade gått med på att underteckna Ribbentrop-Molotov-pakten på deras bekostnad.²⁰ Senare blev jag bekant med Wanda Lvovnas dotter Eva, som bosatte sig i Sovjetunionen och arbetade på ett av de stora biblioteken i Moskva.

Min viktigaste uppgift var att skapa organisationer som representerade befolkningen i Västukraina och att ge dem en möjlighet till ett definitivt ställningstagande: ville de ansluta sig till den sovjetiska staten eller inte? Delegationer valdes till en församling i Lwów där denna fråga skulle avgöras. När alla delegationerna hade samlats, satt jag i en speciell loge och iakttog hur den första sessionen utvecklades. Det var ett mycket uppmuntrande tillfälle. Det lokala presidiet bestod uteslutande av västukrainare. Vi visste var de stod politiskt därför att de redan hade deklarerat sin ståndpunkt på offentliga möten och i pressen. Men även om dessa män var välkända för oss, var de inte på något vis våra bulvaner eller utplanterade agenter. De var kommunister av övertygelse.

Församlingens förhandlingar fortsatte några dagar, under festlig stämning och brinnande politiskt nit. Jag hörde inte en enda talare uttrycka ens minsta tvekan om att sovjetmakten borde etableras i Västukraina. Den ena talaren efter den andra, var alla lika rörande och entusiastiska, framhöll att det var deras käraste dröm att införlivas med Ukrainska sovjetrepubliken. Det var oerhört tillfredsställande för mig att se att arbetarklassen, bönderna och den arbetande intelligentsian började förstå de marxistisk-leninistiska lärorna och att de alla ville bygga sin framtid på denna grund. En sådan kraft bodde det i Lenins idéer! Trots de polska härskarnas alla försök att förvränga vår leninistiska doktrin och att skrämja folket,

¹⁹ I Ryssland är det vanligaste föraktfulla och förolämpande uttrycket för jude zjid. Judarna i Västukraina använder i själva verket om sig själva uttrycket zjidje. Detta är så vanligt att varje ukrainare eller storryss som har varit där känner till det och tar det som en fullkomligt naturlig sak. Detta tycks med andra ord vara ytterligare ett exempel på hur Chrusjtjov pikar judarna samtidigt som han försäkrar sig vara fullständigt fri från antisemitism.

²⁰ Wassilewska var mycket belåten med sitt nya sovjetiska medborgarskap, och senare gifte hon sig med den inte mindre politiskt inriktade författaren Kornejtjuk. Av majoriteten av de polska författarna betraktades hon som förrädare. Som belöning för värdefull hjälp vid likvideringen av hennes polska kolleger, utnämndes hon till vice-premiärminister i Ukraina.

levde och frodades Lenins idéer i Västukraina.

Samtidigt måste vi fortfarande utföra arresteringar. Det var vår inställning att dessa arresteringar bidrog till att stärka sovjetstaten och att bereda vägen för uppbyggandet av socialismen enligt marxistisk-leninistiska principer,²¹ men våra borgerliga fiender tolkade arresteringarna på sitt eget sätt och gjorde sitt bästa för att misskreditera oss i hela Polen. Men trots denna intensiva förtalskampanj, välkomnade befolkningen i Västukraina Röda armén just som en arbetande befolkning bör välkomna sina befriare.

Församlingen i Lwów fortskred triumferande. Representanterna höll sina tal med glädjetårar i ögonen. De gladdes åt att de faktiskt hade fått uppleva den dag då Ukraina enades och då de förenades med sina ukrainska bröder. Det ukrainska folkets nationella aspirationer kunde nu förverkligas — och samtidigt stärktes Sovjetunionens gränser. Våra gränser hade skjutits väster ut, och de mot det ukrainska folket begångna historiska orättvisorna rättades till. Aldrig förr hade det ukrainska folket varit förenat i en enda ukrainsk stat. Först nu, under den sovjetiska eran, blev denna dröm verklighet.²²

Församlingen i Lwów återspeglade emellertid endast känslorna hos den del av befolkningen som hade befriats från det polska förtrycket. Ukrainas enande och det officiella införlivandet av de forna polska områdena i Sovjetunionen var emellertid ännu inte legalt genomförda. Men endast en formalitet återstod. Ingen väntade sig att ukrainarna i de östra områdena skulle ha någonting att invända mot att Västukraina inkorporerades i den ukrainska sovjetstaten. Efter denna representativa, eller stiftande församling i Lwów, överflyttades all diskussion om dessa frågor till Kiev, där delegaterna riktade en anhållan, först till den ukrainska och sedan till den sovjetiska regeringen om att Västukraina skulle inlemmas som en del av Sovjetukraina. Därpå inlämnade de en anhållan om inlemmande i Sovjetunionen vid en specialsession av Sovjetunionens högsta sovjet som samlades i Kiev. Stämningen vid denna session var triumferande. Det beredde mig stor glädje och jag kände stolthet över att få delta i dessa möten eftersom jag från första början hade organiserat och haft överinseendet över sovjetiseringen av Västukraina.

Det var visserligen sant att några ukrainare fortfarande levde på västra sidan av Karpaterna. Efter likvideringen av Tjeckoslovakien hade Ungern annekterat Transkarpatiska Ukraina. Ukrainarna brukade då de samtalade sinsemellan säga: ”Nåja, än så länge ingår inte de transkarpatiska ukrainarna i vår ukrainska stat. Men den stund ska komma då de förenas med oss.” Och det var precis vad som hände efter kriget. När Hitler var krossad, anslöt sig Transkarpatiska Ukraina till Sovjetukraina, och alla ukrainare var äntligen förenade till en enda stat.

Under tiden genomfördes sovjetiseringen också i Vitryssland. Vitryssarna firade liksom ukrainarna med glädje sovjetmaktens seger och den historiska föreningen av hela den vitryska befolkningen till en enda vitrysk stat.

²¹ Dessa arresteringar var faktiskt (och vem skulle väl vilja förneka det?) avsedda att stärka den sovjetiska staten, som på den tiden (liksom i dag) inte ansåg sig tillräckligt stark för att kunna tolerera existensen (utanför fångelser och tvångsarbetsläger) av individer som kunde tänkas ifrågasätta regimen. I det sovjetockuperade Polen och i de sovjetockuperade baltiska staterna uppgick arresteringarna av sådana individer till flera hundratusen (se not 24 nedan). För den mest gripande skildringen av vad som hände de civila som arresterades av Chrusjtjovs högra hand, Serov, se den ohyggliga berättelsen om de deporterade, *The Dark Side of the Moon*, med förord av T. S. Eliot. En redogörelse för det fruktlösa letandet efter de femtontusen polska officerare som togs till fånga av ryssarna finner man i *The Inhuman Land* av Josef Gzapski, med förord av Maurice Halevy och Edward Crankshaw. En redogörelse för upptäckten av liken av omkring fyratusen av dessa officerare, som återfanns mördade i Katynskogen nära Smolensk finns i *The Katyn Wood Murders* av Joseph Mackiewicz. [På svenska finns boken *Stalins mord i Katyn och dess historiska efterspel 1940-2010* av Peter Johnsson. Svenska Wikipedia har en läsvärd kortfattad redogörelse: <https://sv.wikipedia.org/wiki/Katynmassakern>]

²² Befolkningens majoritet skulle ha berättat en annan historia.

Annekteringen av Litauen, Lettland och Estland genomfördes något senare. När Mussolini inledde sin militära aktion mot Grekland och när Hitler angrep Jugoslavien och ockuperade Norge nästan utan ett skott, och därigenom hotfullt närmade sig vår norra gräns nära Murmansk, inledde vi förhandlingar med Litauen, Lettland och Estland.²³ Vi bad om försäkringar att de baltiska republikerna inte skulle angripa oss. Det behöver knappast sägas att detta snart ledde till regeringsskiften i alla dessa länder. Jag kom underfund med vad som var i görningen genom samtal som jag hade med Stalin när jag återvände till Moskva från Kiev. Vi var alla mycket glada över att litauerne, letterna och esterna återigen skulle bli en del av den sovjetiska staten. Detta innebar en utökning av vårt territorium, en ökning av vår befolkning, en förstärkning av våra gränser och förvärvandet av en lång havsgräns vid Östersjön och Finska viken.²⁴

För en tid stod litauerne, letterna och esterna inför ett svårt problem. Deras ledare hade flytt tillsammans med bourgeoisien. Några ledare som inte hade haft tid att fly, fick sig tilldelade befattningar i de nya regeringarna, men för det mesta måste vi finna nya män.²⁵ Vi utvecklade sovjetiseringsprocessen långsammare än vi hade gjort i Ukraina och Vitryssland. Först tillsattes regeringar som hade en vänskaplig inställning till Sovjetunionen och de lokala kommunistpartierna blev på nytt tillåtna. De progressiva krafterna började befrämja den vänskapliga inställningen till Sovjetunionen bland massorna. Etablerandet av det sovjetiska herraväldet genomfördes med demokratiska metoder och med iakttagande av de nödvändiga juridiska formaliteterna.²⁶

Det sovjetiska folket hälsade de baltiska staternas inkorporering i Sovjetunionen med samma entusiasm som det hade hälsat Ukrainas och Vitrysslands enande. Dessa annekteringar var triumfer som överslätade skillnaderna i nationalitet.

Vi trodde alla obetingat på visdomen i Stalins ledarskap. Vi prisade honom för hans förutseende när han vårdade sig om vårt lands säkerhet. Vi trodde på hans förmåga att trygga våra gränsers okränkbarhet. Det var ingen obetydlig prestation att ha flyttat Sovjetukrainas gräns väster ut och likaså försäkrat sig om nya hamnar vid Östersjön. Tidigare hade vi bara haft en smal utfart genom Finska viken, och nu hade vi en lång kuststräcka. Som vi såg saken skulle Storbritannien, Frankrike och Tyskland, om ett krig i full skala bröt ut, och dessa länder försökte invadera oss, kanske ha sökt använda litauiskt, lettiskt eller estniskt territorium som uppmarschområde. Annekteringen av de baltiska staterna hade med andra ord i hög grad underlättat vårt försvar. Detta var av allra största betydelse eftersom vår industri och vår ekonomi på den tiden fortfarande var svaga, och vi var inringade av det borgerliga imperialistiska lägreets fientliga — och överlägsna — krafter.

²³ Norge ockuperades i april 1940. Mussolini anföll Grekland i oktober 1940. Hitler angrep Jugoslavien i april 1940 men Sovjetunionen annekterade de baltiska staterna i juni 1940.

²⁴ Ett ovanligt kallblodigt erkännande av den sovjetiska tron på att Makt är Rätt. Alla dessa tre länder hade efter synnerligen skiftande öden blivit delar av det kejsarliga Ryssland vid olika tidpunkter under 1700-talet. 1918 förklarade de sig var för sig självständiga. Invånarna i dessa stater är inte som ukrainarna slaver, och de var överlägsna ryssarna beträffande den agrikulturella och ekonomiska utvecklingen, lika väl som den allmänna kulturella nivån. Bönderna och arbetarna hade allt att förlora och ingenting att vinna på att sovjetiseras.

²⁵ Det var faktiskt många som flydde. Andra hade inte samma tur. Man har beräknat att mellan den sovjetiska annekteringen och den tyska invasionen över 170 000 personer blev arresterade, lastade i boskapsvagnar och deporterade till Sibirien. Listan över de kategorier som skulle deporteras och som i princip innefattade nästan alla som inte var kroppsarbetare eller bönder eller troende kommunister gjordes upp sju månader före ockupationen av I. A. Serov från NKVD och fick sedan konkret form i den beryktade Ordern nr 001223 av den 11 oktober 1939. Denna var undertecknad av Serov — som nästan omedelbart efter detta inledde sitt samarbete med Chrusjtjov i Ukraina där han genomförde en liknande våg av arresteringar och deporteringar men i långt större skala.

²⁶ Ett annat sätt att uttrycka samma sak är att säga att de av den sovjetiske överherren (Andrej Zjdanov, som för de baltiska staterna var detsamma som Chrusjtjov var för polska Ukraina) installerade marionettregeringarna fick order från Moskva att anhålla om sina staters inkorporering i Sovjetunionen — och lydde.

Vinterkriget mot Finland

Chrusjtjovs berättelse om 1939-40 års beryktade vinterkrig sammanfaller tämligen nära med etablerade fakta. Den bästa och fullständigaste relationen av de förhandlingar med vilka Stalin sökte övertala finländarna att avstå från en del av Karelen till gagn för Leningrads säkerhet är den som Väinö Tanner ger i "Finlands väg 1939-1940". Ehuru Tanner var klar motståndare till de sovjetiska expansionsplanerna visar han att Stalin var utomordentligt obenägen att tillgripa våld och blev uppriktigt förvånad, när finländarna avböjde att gå med på hans förslag. Sedan han hade fattat beslut om att använda våld, emotsåg han en omedelbar kapitulation från Finlands sida och lät den gamle finske kommunisten Kuusinen upprätta en regering på erövrat område. Kuusinen blev ett slags finsk Quisling – men som man vet fick sovjetregeringen ingen större glädje av honom. Fältmarskalk Mannerheim och hans trupper presterade ett hjältemodigt försvar och tillfogade den stolta Röda armén svåra förödmjukelser. Först sedan Vorosjilov hade ersatts av fältmarskalk Timosjenko och denne satt in allt vad Röda armén för tillfället disponerade gav finländarna upp. Dessa erfarenheter ingav ryssarna ett slags sårfeber. Sedan Hitler i juni 1941 hade inlett sin invasion i Sovjetunionen tvangs finländarna att enligt hans önskan gripa till vapen vid tyskarnas sida. Efter Hitler-Tysklands nederlag kunde Stalin ha besatt hela Finland, och vad Chrusjtjov i detta sammanhang säger om Stalin är fullkomligt korrekt. Bortsett från Karelen hade Sovjetunionen inget behov av Finland, och detta lands invånare är dessutom enligt ryssarnas mening inte trevliga att ha till undersåtar. Finland blir emellertid efter kriget isolerat, och i händelse ett storkrig bryter ut i Europa kan sovjetregeringen utan svårigheter låta besätta hela landet.

Vi blev alltmera angelägna om att trygga våra gränser i norr, och detta ledde till att också frågan om Finland blev aktuell. Vi måste trygga Leningrads säkerhet, denna stad låg inom skotthåll för artilleri vid finska gränsen och kunde utan svårighet läggas under eld från finskt territorium. Dessutom bedrev den finska regeringen en mot Sovjetunionen fiendlig politik. Den finske överbefälhavaren, Gustaf Mannerheim, var före detta tsargeneral och svuren fiende till Sovjetunionen.²⁷ Väinö Tanner var en gammal socialdemokrat, men han förblev ända till sin död en oförsonlig fiende till vår marxistisk-leninistiska ideologi.²⁸ Följaktligen representerade Finland ett verkligt hot mot oss, beroende på att dess territorium kunde utnyttjas av mäktigare regeringar, och det var därför förnuftigare, ja, av största vikt för sovjetstaten att vidta åtgärder till Leningrads skydd.

Först inledde vi förhandlingar med Finland för att kunna komma till en diplomatisk överenskommelse av något slag. Dessa ägde rum medan jag var i Ukraina. Vi ville att finnarna skulle avstå från vissa landområden och flytta gränsen längre bort från Leningrad. Detta skulle ha tillfredsställt vårt behov av att skydda Leningrad. Finnarna vägrade att gå med på våra villkor, så vi hade inget annat val än att avgöra frågan med ett krig.

Det hände nästan alltid när jag kom från Kiev till Moskva att Stalin genast kallade på mig. Ibland fann jag honom ensam när jag kom för att besöka honom. Det var alltid lättare att få till stånd ett uppriktigt meningsutbyte med honom när vi var på tu man hand. Men det var ännu vanligare att han hade Molotov, Vorosjilov och Kaganovitj, och ibland också Zjdanov hos sig

²⁷ Fältmarskalken C. G. E. Mannerheim var ordförande i det finska försvarsrådet när kriget hotade. Han hade fått ge sitt namn åt den så kallade "Mannerheimlinjen", den allt annat än fullständigt utbyggda befästningslinje på Karelska näset mot vilken ryssarna länge stångade sina pannor blodiga.

²⁸ Väinö Tanner hade varit Finlands statsminister 1926-1927. Han hörde till dem som förhandlade med ryssarna under tre på varandra följande besök i Moskva på hösten 1939 i ett försök att nå en överenskommelse med Stalin. Han blev utrikesminister i den regering som utnämndes efter krigsutbrottet och så småningom den finska politikens "grand old man". Han var emellertid också det sovjetiska ledarskiktets "bête noire", inte bara för att han var hatad i sin egenskap av socialdemokrat (kommunisterna hatar och fruktar alla andra typer av socialister långt mer än de hatar och fruktar de konservativa), men också för att han förstod dem både utan och innan, både deras starka och svaga sidor.

när jag kom till honom. Zjdanov var förste sekreterare i regionalkommittén i Leningrad. Mikojan och Berija var också ofta där. En dag när jag kom till Moskva, inbjöd Stalin mig på middag i sin våning. Han berättade att Molotov och Kuusinen också var inbjudna. Kuusinen verkade på den tiden inom Komintern.

När jag anlände till Stalins våning i Kreml hade jag en känsla av att Stalin, Molotov och Kuusinen fortsatte ett tidigare påbörjat samtal om Finland. Uppenbarligen hade de redan beslutat att förelägga Finland ett ultimatum. De hade kommit överens om att Kuusinen skulle ställas i spetsen för regeringen i en ny Karelsk-finsk sovjetrepublik. Ända till dess hade Östkarelen varit en autonom republik, ansluten till den ryska federationen. Nu skulle Karelén göras till en unionsrepublik. Gruppens slutliga beslut var att finnarna skulle få ännu en sista möjlighet att acceptera de territoriella krav som de redan hade förkastat under de strandade förhandlingarna. Om de inte böjde sig för vårt ultimatum, skulle vi vidta militära åtgärder. Det var Stalins idé. Naturligtvis hade jag ingenting att invända. Dessutom var jag i det här fallet av den åsikten att det var det enda vi kunde göra. Allt vi behövde göra var att höja rösten lite grann, och finnarna skulle lyda. Om det inte lyckades, behövde vi bara skjuta ett skott, och finnarna skulle sträcka upp händerna och kapitulera. Det trodde vi åtminstone. När jag kom till Stalins våning, sade han ”Vi sätter i gång i dag”.

Vi satt länge tillsammans och diskuterade. Tiden när vårt ultimatum skulle utlöpa var redan fastställd. När den hade utlöpt skickades marskalken av artilleriet Kulik för att övervaka bombardemanget av den finska gränsen.²⁹ Vi väntade för att se vad som skulle hända. Stalin var full av förtröstan. Ingen av oss trodde att det skulle bli krig. Vi var övertygade om att finnarna skulle acceptera våra krav utan att tvinga oss till krig. Jag upprepar: vårt enda mål var att trygga vår säkerhet i norr. Jämfört med våra väldiga territoriella resurser och naturtillgångar hade Finland inte mycket att bjuda oss i form av landområden och skogar. Det enda vi brydde oss om var säkerheten – Leningrad var i fara.

Plötsligt ringde telefonen. Vi hade avskjutit våra salvor och finnarna hade besvarat dem med artillerield. Detta innebar de facto att kriget hade börjat. Det finns naturligtvis också en annan version av händelseförloppet. Det har sagts att det var finnarna som sköt först och att vi var tvungna att besvara elden. Så är det alltid när folk börjar ett krig. De säger: ”Det var du som sköt först”, eller: ”Du slog först, och jag har bara slagit tillbaka.” Det fanns en gång en ritual som man ibland ser på operan: någon slänger en handske för att utmana någon annan på duell, och om handsken plockas upp, innebär det att utmaningen accepteras. Kanske det var så det gick till förr i världen, men i våra dagar är det inte alltid så klart vem det är som börjar ett krig.

Det har ifrågasatts om vi hade legal eller moralisk rätt att behandla Finland så som vi gjorde. Naturligtvis hade vi ingen laglig rätt till det. Och vad moralen beträffar, var vår strävan att skydda oss själva i våra ögon ett fullt tillräckligt rättfärdigande.

Några dagar efter krigsutbrottet for jag tillbaka till Ukraina. Liksom alla andra var jag övertygad om att vår överlägsenhet skulle vara omätlig och att vårt mellanhavande med finnarna skulle lösas snabbt utan alltför stora förluster för oss. Men det visade sig att denna konflikt skulle få ett helt annat förlopp än vi hade räknat med.

Kriget drog envist ut på tiden. Finnarna visade sig vara goda soldater. De hade organiserat sitt försvar längs Mannerheimlinjen på Karelska näset mycket skickligt, och de omintetgjorde våra försök att bryta oss igenom denna strategiskt viktiga passage. Vi insåg snart att vi hade tagit en större munskbit än vi förmådde svälja. Vi fann oss stå inför välplanerade befästnings-

²⁹ Marskalk Kulik var en NKVD-officer som var beryktad för sin enfald, sin brutalitet, sin inkompetens och sin lastbarhet. Som Chrusjtjov senare konstaterar, skulle Stalins tillgivenhet för honom stå Sovjetunionen dyrt under de första dagarna av den tyska invasionen.

anläggningar, förstärkta med stål, och ett effektivt grupperat artilleri. Mannerheimlinjen var ointaglig. Våra förluster ökade oroväckande. På vintern beslöt vi att kringgå Karelska näset och rikta ett slag från Ladoga norr ut, där det inte fanns några befästningar. Men när vi försökte slå till i finnarnas rygg, hamnade vi i en ännu svårare situation än tidigare. Finnarna, som är ett nordiskt folk och mycket sportintresserade, kan åka skidor nästan innan de lär sig att gå. Vår armé stötte på ytterst rörliga skidtrupper som var beväpnade med automatiska snabbeldvapen. Vi försökte ställa också våra egna trupper på skidor men det var inte så lätt för en vanlig, otränad soldat i Röda armén att slåss på skidor. Vi arbetade intensivt på att rekrytera övade sportsmän. Men det fanns inte många sådana att tillgå. Vi måste hämta dem från Moskva och från Ukraina likaväl som från Leningrad. Vi skickade iväg dem under stora högtidligheter. Alla var övertygade om att våra sportsmän skulle återvända segerrika, och själva var de vid gott mod när de gav sig iväg. Stackars satar, deras förband blev upprivna och förintade. Jag vet inte hur många av dem som kom tillbaka med livet i behåll.

Det var en ohygglig tid – ohygglig till följd av våra förluster, och ännu ohyggligare i ett vidare perspektiv. Tyskarna iakttog med ohöjd glädje hur vi tog stryk av finnarna.

Vår flotta sattes också in mot den finska flottan. Man skulle inte ha trott att finnarna också skulle dra det längsta strået till sjöss, men vår flotta kunde inte göra någonting rätt. När jag var hos Stalin i Moskva minns jag att jag hörde att en av våra ubåtar inte hade lyckats sänka ett svenskt handelsfartyg som den tog för ett finskt fartyg. Tyskarna hade fäst sig vid denna händelse och pikade oss genom att erbjuda sin assistans. ”Står det verkligen så dåligt till? Kan ni inte ens sänka ett oövertäckt fartyg? Ni behöver kanske lite hjälp av oss?” Ni kan föreställa er hur pinsamt det var. Hitler lät oss veta att han insåg vår hjälplöshet och att han gladde sig åt den.

Jag minns att Stalin med bitterhet och sorg i rösten talade om hur kriget utvecklade sig. ”Snön är djup. Våra trupper är på marsch. Det finns många ukrainare i förbanden. Först är de uppfyllda av den bästa anda och säger: ‘Var har vi de där finnarna? Låt oss gå löst på dem!’ Och plötsligt brakar en skur automateld loss och våra män faller till marken.”

Finnarna använde följande taktik när de kämpade i skogen. De klättrade upp i granarna och besköt våra män på nära håll när de var ute på patrull. Finnarna som hade vita snödräkter över sina uniformer och kamuflerade sig med kvistar var fullständigt osynliga. De ukrainska trupperna kallade finnarna ”gökar” till följd av deras vana att sitta uppflygna i träden. Vi inledde en speciell kampanj mot dessa gökar. Men det tog tid och under tiden förlorade vi mycket blod.

Stalin var rasande på militärerna och på Vorosjilov – helt berättigat, enligt min åsikt. Vorosjilov hade i många år innehaft befattningen som folkkommissarie för försvaret. Han hade prisats som vår förnämste skytt för att få folket att tro att landets försvar låg i kompetenta händer. Vorosjilov hade gjort sig förtjänt att uppbära det svåraste klandret för det sätt på vilket kriget mot Finland utvecklade sig, men han var inte den ende skyldige. Han skyllde misskötseln av kriget på bristfällig underrättelsetjänst.

Jag minns att Stalin en gång när jag besökte honom i hans datja hoppade upp vitglödande av raseri och började läxa upp Vorosjilov. Vorosjilov var också rasande. Han hoppade upp, blev röd i ansiktet och slängde Stalins anklagelser i ansiktet på honom. ”Ni har er själv att skylla för allt det här!” skrek Vorosjilov. ”Det var ni som likviderade det gamla gardet i armén; ni lät döda våra bästa generaler!” Stalin snäste av honom, och då tog Vorosjilov ett fat med en stekt spädgris och slängde det på bordet. Det var enda gången i mitt liv som jag bevittnade ett sådant utbrott. Till slut avsattes Vorosjilov från sin befattning som folkkommissarie för försvaret. En lång tid efter detta betraktades han bara som en strykpojke.³⁰

³⁰ Episoden med den stekta spädgrisen berättas här för första gången.

Marskalk Timosjenko, som var chef för Kievska militärdistriktet, kom till mig i Kiev och sade: ”Jag har blivit kallad till Moskva. Jag kommer nästan säkert att skickas till den finska fronten.”³¹ Han fick befälet över våra trupper på Karelska näset, där han ersatte Meretskoy. Vår armé hade lärt sig sin läxa. Det beslöts att man inte skulle försöka sig på någon kringgående rörelse för att ta finnarna i ryggen utan slå till frontalt och krossa de finska befästningarna på Karelska näset. Man kan med all rätt undra varför denna strategi med en kraftig frontal stöt inte var planerad långt tidigare. Hur som helst koncentrerade vi nu det behövliga artilleriet, flyget och infanteriet för detta slag. De finska bunkrarna raderades ut. Ingenting kunde motstå vårt artilleri.

Flyget spelade också en roll under denna avgörande offensiv. Jag minns att Stalin kom med ett mycket typiskt uttalande: ”Vårt flyg har satts in i striderna. Dess uppgift är att förhindra tillförseln till fronten, bomba järnvägarna så att de blir oanvändbara, bomba broarna och förstöra loken. Många broar är förstörda. Många tåg har bombats sönder. Finnarna har bara sina skidor kvar. Finnarna kan aldrig vara utan sina skidor. Deras förråd av skidor tar aldrig slut.”

Finland anhöll om vapenstillestånd. Underhandlingarna började. Vi kom överens om fredsvillkoren och undertecknade ett fredsfördrag. Finnarna drog sig tillbaka omkring etthundrafemtio kilometer från Leningrad och arrenderade åt oss en flottbas på Hangöudd.

Så slutade kriget mot Finland. Vi började analysera orsakerna till att vi hade varit så dåligt förberedda och varför kriget hade stått oss så dyrt. Jag tror mig kunna säga att vi förlorade så mycket som en miljon man i stupade. Timosjenko berättade för mig att det i själva verket inte alls stämde att det var underrättelsetjänsten som hade felat. Småningom kom vi underfund med att vår underrättelsetjänst hela tiden hade känt till de finska försvarsanordningarna. Mannerheimlinjens bunkrar och artilleribatterier var till och med utritade på underrättelsetjänstens kartor redan före kriget. Felet var att inga underrättelseofficerare hade rådfrågats när vår första offensiv planerades. Jag kan inte fatta hur man kunde fungera så här enfaldigt. När allt kommer omkring är det ju en kardinalregel att varje militär operation bör grunda sig på ett omsorgsfullt studium av de trakter där den skall utföras och att strategerna bör samarbeta intimt med underrättelsetjänsten. Om vi hade grupperat våra styrkor mot finnarna på ett sätt som till och med ett barn hade kunnat räkna ut efter en kort blick på kartan, skulle resultatet ha blivit ett helt annat både för Sovjetunionen och Finland.

Vårt antagande att den finska regeringen inte skulle dra sig för någonting och att den skulle ställa sitt territorium till våra fienders disposition rättfärdigades av den senare händelseutvecklingen. Redan innan Hitler invaderade Sovjetunionen, kom vi underfund med att han koncentrerade trupper i Finland. Man kan naturligtvis säga att finnarna lät honom göra detta därför att de var rasande på oss och ville ha tillbaka det som de hade förlorat under kriget 1939-1940. Må det vara hur som helst med den saken, som faktum kvarstår att Leningrad hade varit i fara och att vi inte hade haft något annat val än att lösa problemet genom att ty oss till militära medel.

Det är inte riktigt att påstå att Stalin började kriget med avsikt att erövra Finland. I så fall kan man ju fråga sig varför han inte besatte hela landet under andra världskriget då den finska armén var praktiskt taget utplånad? Här visade Stalin statsmannalik visdom. Han visste att Finlands territorium inte hade någon större betydelse för världsrevolutionens grundläggande behov. Vi undertecknade följaktligen ett fördrag med Finland under andra världskriget därför att det lönade sig bättre för oss att helt enkelt göra slut på kriget än att ockupera hela landet. Att Finland upphörde med fientligheterna var också ett gott exempel för Hitlertysklands andra

³¹ Marskalk Semjon Timosjenko skulle återvända till Kiev sedan han hade krossat det finska motståndet och vunnit kriget. Hans intima förbindelser med Chrusjtjov skulle fortsätta såväl i krig som fred.

satelliter, och det förskaffade oss också sympatier hos det finska folket.³²

Vinterkriget mot Finland røjde för oss mycket allvarliga svagheter. Det avslöjade också våra svagheter för Hitler. Det behövs inte mycket fantasi för att föreställa sig vad Hitler måste ha tänkt när han såg oss försöka slåss mot finnarna: ”Sovjetunionen har med knapp nöd lyckats klara ett land som vi skulle ha krossat på några timmar. Vad skulle det bli kvar av ryssarna om vi angrep dem med vår bästa utrustning och stora massor av våra bäst utbildade, bäst organiserade trupper?” Kort sagt, vår miserabla ledning av det finska kriget uppmuntrade Hitler i hans planer för ett blixtkrig, för Operation Barbarossa.

Under kriget mot Finland var det vi som hade tillfälle att välja tid och plats. Vi var numerärt oerhört överlägsna fienden, och vi hade all tid i världen att förbereda oss för denna operation. Men till och med under dessa synnerligen fördelaktiga omständigheter var det endast med stor svårighet och efter enorma förluster som vi till slut lyckades segra. En seger till sådana kostnader var i själva verket ett moraliskt nederlag.

Vårt folk fick aldrig veta att vi hade lidit ett moraliskt nederlag, därför att vi aldrig talade om sanningen. Tvärtom. När det finska kriget var slut, meddelade vi folket: ”Låt segerfanfarena ljuda!”³³

Men tvivlets frön var sådda. Kriget mot finnarna var en mörk tid för vår armé, som hade trott på sin oöverbärlighet, och vars slagord var: ”Om det blir krig i morgon, är vi beredda att marschera i dag!”

Röda armén strax före Barbarossa

Då Chrusjtjov diskuterar Röda arméns bristande beredskap för krig betonar han med en viss hetta att han, trots att han var medlem av politbyrån, alltså den högsta beslutande korporationen, inte kunde väntas känna till att den beprisade Röda armén leddes på ett inkompetent sätt och var otillräckligt utrustad. Under mer än ett decennium hade ju hela den ryska industrin koncentrerats på att ge den utrustning. Med hänsyn tagen till hur Stalin brukade leda sin regering förefaller denna synpunkt rimlig nog. Chrusjtjov sysslade endast med Ukrainas civila regering. När det gällde tryggheten av Ukrainas försvar hade han endast armébefälhavarna att lita till, och han utgick från att Stalin och försvarskommisarie Vorosjilov tillsammans hade organiserat armén som helhet samt skaffat den vapen och ammunition. Det fanns ingen regering i vilken Chrusjtjov kunde ha korsförhört en försvarsminister, även om han hade varit i stånd till det — vilket han inte var. Väldiga summor hade slötsats på försvaret, manövrer och parader var i allra högsta grad imponerande. Men till och med Chrusjtjov visste att större delen av arméns överkommando hade likviderats av Stalin och Jezjov 1937 — ehuru han kanske inte visste att omkr. 40.000 officerare av lägre rang också hade rensats ut. Röda arméns usla prestationer under kriget mot Finland måste ha alarmerat honom, och man måste utgå från att hans militära kolleger av samma rang i Kiev — först Timosjenko och därefter Zjukov underrättade honom om att det fanns beklagliga brister. Timosjenko hade faktiskt själv angivits som en folkets fiende och skulle 1938 ha blivit skjuten, om inte Chrusjtjov själv hade intervenerat för honom.

Vi alla — framför allt Stalin — förstod att vår seger mot finnarna i själva verket var ett nederlag. Och dessutom var det ett farligt nederlag därför att det underblåste våra fienders övertygelse att Sovjetunionen var en koloss på lerbettor. Men det räckte inte med att helt enkelt

³² Men ryssarna ålade också Finland vad de betraktade som ett förkrossande krigsskadestånd. I stället för att hänge sig åt självömkan tog finnarna bistert itu med att betala skadeståndet på så kort tid som möjligt, och genom att göra detta till priset av stora uppoffringar, utökade de i betydande grad sin industriella kapacitet, framför allt på skeppsbyggnadens område.

³³ Ett avslöjande bevis på det sovjetiska ledarskapets förmåga att dölja sanningen för folket.

erkänna nederlaget och utöva självkritik för att vi hade misskött kriget mot finnarna. Inte heller var det tillräckligt att avskeda Vorosjilov och utnämna en ny folkkommissarie för försvaret. Vi måste av det som hade skett dra så mycket lärdomar som möjligt för den omedelbara framtiden. Vi måste skapa oss en mera ingående uppfattning, både på bredden och på djupet, om vilka fel vi hade gjort i våra förberedelser för det finska kriget. Vi måste lokalisera och likvidera de brister i vår organisation som hade orsakat vårt nederlag. Vi måste höja Röda arméns stridspotential. Och detta innebar framför allt att vi måste höja kvaliteten på vårt militära ledarskap.

Jag vet inte vad det var som mest hade försvagat vår armé — bristerna i vår beväpning eller den omständigheten att våra officerare inte var vuxna sin uppgift. Utan tvivel var båda dessa faktorer av mycket stor betydelse. Å ena sidan hade våra militära parader och manövrer spelat en positiv roll såtillvida att de hade bidragit till att höja vårt folks moral. Å andra sidan hade de spelat en negativ roll såtillvida att de hade kamouflerat de fel som vidlådde vår armé och lockat oss att tro att vi var trygga. Vi borde ha underkastat armén, och framför allt de mekaniserade förbanden, en ingående granskning efter det finska kriget, och vi borde ha börjat mycket tidigare med att omorganisera vår industri så att den kunde fylla våra krigstida behov. Vi visste inte hur mycket tid vi hade till vårt förfogande innan fienden gick till anfall, men ändå fanns det mycket som var ogjort ännu den dag då kriget började. Detta var ett ousäktligt sakernas tillstånd, och vi fick betala för det både i landområden och i blod. Att bereda sig för krig innebär mycket mer än att utarbeta en strategi på kartan. Grunden för den militära beredskapen är krigsmaterielproduktionen. Detta betyder flygplan, artilleri, stridsvagnar, gevär, ingenjörsutrustning, kemiska och bakteriologiska vapen — kort sagt, allt som behövs för att slå tillbaka ett anfall och krossa fienden.

En del av problemet var att Stalin personligen ville ha överinseendet över vår produktion av ammunition och mekaniserad utrustning, vilket resulterade i att ingen exakt visste i vilket skick våra arsenaler befann sig. Jag minns till exempel att Stalin 1941 instruerade mig att undersöka möjligheten att montera in dieselmotorer på flygplan. Hans tanke var den att eftersom dieselmotorer kräver mindre bränsle, skulle de öka bombplanens räckvidd. Han berättade för mig att dieselmotorerna tillverkades på lokomotivfabriken i Charkov. Naturligtvis kände jag till denna fabrik, men det var första gången jag hörde att dieselmotorer tillverkades där. Det behövdes ett specialtillstånd för att komma in på fabriken, och Stalin hade försäkrat sig om att ingen utom dem som var direkt engagerade i projektet fick sticka näsan inom fabriken portar. Inte ens jag, den ukrainska centralkommitténs förste sekreterare, hade vetat någonting om de kraftiga dieselmotorer som byggdes så nära inpå mig som i Charkov. Jag hade inte tid att dra några slutsatser om det var möjligt att förse våra bombplan med dessa motorer, men de visade sig mycket effektiva som drivkraft för våra stridsvagnar av modell T-34. Tyvärr hade vi inte hunnit bygga tillräckligt många av dessa stridsvagnar när kriget bröt ut.

Vi hade en fruktansvärd brist på vapen av alla slag under de första krigsmånaderna. Jag var medlem av politbyrån och tillhörde Stalins härskande krets, men ändå hade jag ingen aning om att vi led en skriande brist på gevär och kulsprutor, för att inte tala om stridsvagnar och tungt artilleri. Jag kunde aldrig föreställa mig att vi skulle vara oförberedda på ett så flagrant sätt. Till och med tsaren hade, när han gick i krig mot Tyskland 1914, större förråd av gevär än vi hade dagen efter det att Hitler hade inlett sin invasion. Och vår ekonomiska potential var ojämförligt högre än tsarregeringens, så vi hade ingen ursäkt.

Jag skjuter den största skulden på Vorosjilov. Tills han blev avsatt under det finska kriget var ansvaret för våra väpnade styrkors tillstånd i främsta rummet hans. Vi hade reserverat väldiga finansiella resurser för krigsmaterielanskaffning, och jag hörde aldrig om ett enda fall då Stalin skulle ha avslagit en begäran om medel. Vorosjilov gjorde helt enkelt inte de nödiga framställningarna. Hans underlydande måste ha rapporterat för honom hur dåligt vi hade det

ställt, men dessa rapporter rann av honom som vatten från en gås. Glömsk av sina plikter nöjde han sig med att le inför fotografierna och strutta omkring framför filmkamerorna. Det hette allmänt att han tillbragte mer tid i Gerasimovs ateljéer än han ägnade åt arbete på försvarskommissariatet.³⁴ Han tillbragte också en hel del av sin tid i teaterkretsar. Han hade faktiskt gjort sig ett namn som operakännare och -kritiker. Jag minns en gång då namnet på en operasångerska nämndes i min närvaro och Vorosjilovs hustru tittade i marken och sade: ”Kliment Jefremovitj har inte nån speciellt hög uppfattning om henne.” Vorosjilov ansåg till och med att han själv var något till sångare, även när hans hörsel hade börjat försämrats. Också enligt min åsikt sjöng han rätt bra. Liksom Stalin hade han sjungit i en kyrkokör.

Kort sagt var Vorosjilov mycket mera intresserad av att visa upp sin imponerande militära gestalt på offentliga festligheter än han var av att övervaka krigsmaterielproduktionen och organisera och utbilda trupperna. Medan Gamarnik, Tuchatjevskij och andra medlemmar av det gamla gardet fortfarande var vid liv, innan de eliminerades 1937, sköttes det administrativa och politiska arbetet på folkkommissariatet för försvaret helt utan Vorosjilovs medverkan.³⁵

Stalin för sin del hade en alldeles för positiv uppfattning om arméns krigsberedskap. Liksom så många andra hade han tagit intryck av de filmer som visade våra parader och manövrer. Han såg inte verkligheten sådan den var. Han lämnade sällan Moskva. Ja, han lämnade till och med mycket sällan Kreml, utom för att fara till sin datja eller till sin semestertillflyktsort i Sotji. Han fick alla sina upplysningar av Vorosjilov som själv inte hade någon kontakt med verkligheten.

Orsakerna till den stora svaghet som präglade det högsta militärbefälet är välkända. Våra bästa högre befälhavare hade blivit eliminerade som folkfiender. Om man väger de ansvarigas skuld mot varandra, skulle jag säga att Stalin var mera förtjänt av klander än Vorosjilov. Vorosjilov tog ibland de anklagade generalerna i försvar och sade emot Stalin, men ibland eggade han medvetet Stalin att vidta åtgärder mot dem. Om de andra medlemmarna av politbyrån finns det inte mycket att säga. När det gällde beslutfattandet stod Molotov närmast Stalin, och även om överinseendet över det högre militärbefälet inte hörde till Molotovs arbetsuppgifter hände det ibland att han också underblåste Stalins raseri mot det gamla gardet. Molotov hade emellertid ingenting att göra med krigsmaterielproduktionen.

Det lider inget tvivel om att vi skulle ha haft mycket lättare att avvärja den fascistiska invasionen om inte Röda arméns högre befälskader praktiskt taget hade blivit likviderad i sin helhet. På dessa poster hade det funnits män med betydande yrkeskunskap och erfarenhet. Många av dem hade genomgått militärakademier och fört befäl under inbördeskriget. De var beredda att uppfylla sina plikter av kärlek till fosterlandet, men de fick aldrig tillfälle till det. När de var likviderade måste vi utnämna nya befälhavare. I de högre befattningarna byttes innehavarna ut tre, ända upp till fyra gånger. Män som tidigare hade innehaft tredje och fjärde rangens befattningar nådde nu de högsta befälsposterna sedan de tidigare innehavarna hade skjutits.

De flesta av dem som befordrades på detta sätt var hederliga och lojala män, men de behövde erfarenhet, och denna erfarenhet måste de förskaffa sig under kriget mot Hitlers Tyskland. Deras lärotid kostade vårt folk oerhörda förluster i människoliv och vårt land en ohygglig förstörelse.

1940, när Timosjenko utnämndes till folkkommissarie för försvaret, intog Zjukov hans plats

³⁴ Gerasimov var president för den sovjetiska konstakademin och närmast att betrakta som Stalins hovmålare. Han tillhörde med andra ord ”etablissemanget”, var akademisk i ordets sämsta bemärkelse och ett gissel för alla sovjetiska målare som strävade till någon mån av originalitet.

³⁵ Det här är en fullt riktig bedömning. Vorosjilov förtjänade i rikt mått Chrusjtjovs hårda kritik.

som chef för Kievskas militärdistriktet.³⁶ Zjukov var mer än tillfredsställande som Timosjenkos efterträdare. Han var en framstående organisatör och en beslutsam ledare. Under kriget skulle han visa vad han dög till. Jag har fortfarande stor respekt för honom som militär ledare, trots att våra vägar i ett senare skede skildes. Han hade en felaktig uppfattning av sin roll som försvarsminister, och vi såg oss tvungna att vidta åtgärder mot honom för att han inte skulle få tillfälle att genomföra vissa planer som han hade kokat ihop. Men även då satte jag stort värde på honom som soldat, och inte ens i dag vill jag rygga ett steg från min höga värdesättning av honom. Inte heller dolde jag min beundran för Zjukov efter kriget när han föll i onåd hos Stalin.

I slutet av 1940 eller början av 1941 förflyttades kamrat Zjukov från Kiev till Moskva där han fick en befattning i stora högkvarterets operationsavdelning. Han ersattes i Kiev av Kirponos. Kirponos var en typisk representant för dessa välmenande men alltför oerfarna befälhavare som befordrades för att fylla det tomrum som hade uppstått genom utrensningarna bland Röda arméns högsta befäl. Kirponos utnämndes till chef för Kievskas militärdistriktet helt enkelt därför att det inte fanns någon lämpligare. Han hade fört en division under kriget mot Finland, där han hade utmärkt sig och utnämnts till Sovjetunionens hjälte. Men han var inte färdig för ett så stort ansvar som Kievskas militärdistriktet.³⁷

Kievskas militärdistriktet var beläget i den tyska huvudanfallsriktningen när invasionen började. Där förefinns de gynnsammast tänkbara förutsättningar för en mekaniserad offensiv. Vägarna var goda och där fanns knappast några sumpmarker. För att egga Hitler att anfalla oss brukade den utländska borgerliga pressen skriva att området mellan Polen och Kiev var en veritabel ”tankodrom”, där Hitler kunde föra fram sina pansarstyrkor och visa världen vad de förmådde.

Stalin trodde att Kirponos skulle lämpa sig att föra befälet i Kiev åtminstone såtillvida att han var hederlig och hängiven, och däri hade han rätt. Men Kirponos hade inte den nödiga erfarenheten för att leda så stora truppmassor. Och dessutom återspeglades vårt lands dåliga försvarsberedskap på ett katastrofalt sätt just i Kievskas militärdistriktet vars uppgift det var att bevaka den mest utsatta delen av våra gränser.

På grund av mina iakttagelser som, det medger jag, knappast kan betraktas som tillräckliga, fick jag det intrycket att försvarskommissariatet började fungera bättre efter marskalk Timosjenkos utnämning till försvarskommissarie. Jag hade beundrat Timosjenko alltsedan vi hade samarbetat i Kievskas militärdistriktet där han var chef och jag var medlem av det militära rådet. Han var en bra människa och en bra soldat. Jag lärde känna honom ännu bättre när vi befriade Bessarabien från den rumänska ockupationen 1940.³⁸ Jag tog aktiv del i denna operation, som hade sitt upphov i vårt fördrag med tyskarna och vår strävan att återvinna våra historiska rättigheter som den rumänska monarkin hade våldfört sig på efter oktoberrevolutionen. Vid det laget var Timosjenko redan folkkommissarie för försvaret. Jag åtföljde honom en gång på en flygtur långt in i Bessarabien bakom de rumänska linjerna för att besöka hans

³⁶ Efter lysande operationer mot japanerna i Fjärran Östern hade Zjukov utnämnts till stabschef hos Timosjenko som på den tiden, före kriget mot Finland, var chef för Kievskas militärdistriktet. När Timosjenko utnämndes till överbefälhavare på Karelska näset för att krossa det finska motståndet, följde Zjukov med honom som stabschef, och när kriget var slut efterträdde han Timosjenko i Kiev. Han befordrades till armégeneral i juni 1940 och blev vice försvarsminister och generalstabschef i februari 1941, fyra månader före den tyska invasionen.

³⁷ Generalöverste M. P. Kirponos, en duglig divisionsgeneral, befordrades som ett resultat av utrensningarna över sin förmåga. Han övertog Kievskas militärdistriktet av Zjukov när den senare förflyttades till försvarsministeriet. Följaktligen befann han sig fyra månader senare rakt i vägen för de anstormande tyskarna. Chrusjtjovs bedömning är riktig. Denna front var nämligen i själva verket bättre bemannad och utrustad än de andra.

³⁸ Bessarabien, som förvärvades av Ryssland vid Berlinkongressen 1878, tilldelades Rumänien efter första världskriget, sedan det först hade förklarat sig självständigt och vädjat till Rumänien om hjälp mot bolsjevikerna. Genom sin överenskommelse med Hitler återvann Stalin provinsen åt Sovjetunionen 1940 och tog genast itu med att sovjetisera den.

släktingar i byn Furmanka där han hade vuxit upp. Han hade inte varit där sedan han blev inkallad under första världskriget. Vi landade på ett fält i närheten av Furmanka och välkomnades varmt av byborna. Marskalk Timosjenko behandlades som en hemvändande hjälte. Jag tillbragte natten i en koja nära hans brors hus medan Timosjenko stannade uppe hela natten och drack vin och pratade om gamla tider med sin bror och syster och sina vänner. Timosjenko var förvisso en bättre försvarskommissarie än Vorosjilov.

Tyvär var män som Zjukov och Timosjenko undantag. Efter likvideringen av det gamla gardet nådde män som Mechlis, Sjtjadenko och Kulik höga poster, och försvarskommissariatet kunde snart jämföras med en kennel med galna hundar.³⁹ En gång ryckte kamrat Timosjenko mig i ärmen under en av försvarsrådets sessioner. Han ville fästa min uppmärksamhet på hur de män som han var tvungen att samarbeta med låg i luven på varandra. Mechlis var en av de värsta.⁴⁰ Han hade ett speciellt starkt inflytande på Stalin. Han överskred ofta sina fullmakter som chef för Röda arméns politiska direktorat. Alltsedan Stalin hade utnämnt honom till Bucharins efterträdare som redaktör för *Pravda* hade han varit en av Stalins handgångna man. Jag hade en gång haft mycket goda relationer med honom. Vår vänskap hade sitt ursprung i våra gemensamma ansträngningar under kampen mot högerfraktionen 1929-1930. Han hade givit mig god hjälp under min tid som partiorganisationens sekreterare vid industriakademien. Men under de därpå följande åren hade vi drivit ifrån varandra. När han övertog befattningen som chef för det politiska direktoratet, betraktade jag honom som en fårskalle, och det förvånade mig att en man som han kunde åtnjuta Stalins obegränsade förtroende. Mechlis gav ofta Stalin råd i militära frågor, och Stalin lyssnade gärna till honom. Mechlis inflytande var varken till fördel för armén eller för landet, det bidrog till våra försvarsanstalters otroligt dåliga tillstånd strax före krigsutbrottet.

Det är ett gott betyg åt vårt folk och vår armé att vi överlevde katastroferna under krigets inledande skede, och att vi till slut segrade. Vi lärde av våra misstag, och till slut drev vi undan fienden och krossade honom på hans eget territorium. Men till vilket pris! Kanske kriget ändå skulle ha kommit, även om Stalin inte hade likviderat våra bästa generaler. Men det skulle inte ha kostat oss tillnärmelsevis så mycket som under ”Vår käre fader, det stora geniet”.

Lästips

Fler utdrag ur *Chrusjtjov minns*:

[Skräckväldet](#) (kap. 3) – om kollektiviseringarna och ”den stora terrorn”

[Stora fosterländska kriget](#) (kap 6)

[Hungersnöd i Ukraina](#) (kap 7)

[Stalins sista år](#) (kap 8)

[Arvet efter Stalin](#) (kap 9)

[Koreakriget](#) (kap 11) – ingår här i artikelsamling

[Ungern-upproret enligt Chrusjtjov](#) (kap. 15)

[Mao Tse-tung och schismen](#) (kap 18)

Molotov-Ribbentrop-pakten:

J-J Marie: [Samarbetet Stalin-Hitler. Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder](#)

³⁹ Sjtjadenko och Kulik var ”politiska” generaler, ytterst inkompetenta, och ytterst osympatiska att ha att göra med. De hade dragits fram i ljuset av Vorosjilov. Båda hade deltagit aktivt i utrensningen av Röda armén 1937. Kulik befordrades till marskalk 1940 och gjorde vad han kunde för att underlätta Leningrads erövring för tyskarna. Zjukov anlände i sista minuten för att överta befälet.

⁴⁰ L. Z. Mechlis var också en av de ”politiska” generalerna som favoriserades av Stalin. Det är omöjligt att avgöra om han anställde större skada i form av död och lidanden genom sin verksamhet under utrensningarnas år och strax därefter än genom sin inkompetens under kriget.

Trotskij: [Stalin – Hitlers kvartermästare](#) och [Alliansen mellan Tyskland och Sovjetunionen](#)

Katynmassakern:

[Om Katyn-massakern](#) (artikelsamling)

Vinterkriget:

[Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

Alf Johansson: [De svenska kommunisterna och vinterkriget](#)

Trotskij: [Stalin efter erfarenheterna i Finland](#) och [Bokslut om de finska händelserna](#)

Andra texter:

[Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#) (artiklar ur SKP:s dagstidning *Ny Dag*)

W L Shirer: [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#)

Leopold Trepper: [Röda Kapellet](#) (om den viktiga anti-nazistiska spionage- och motståndorganisationen i Tyskland)